

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SULTAN ABDULAZİZ DEVRİNDE
MİZAH BASINI YOLUYLA MUHALEFET

73105

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İSMAİL GÜNDOĞDU

73105

Enstitü Anabilim Dalı : TARİH

Enstitü Bilim Dalı : YAKINÇAĞ

Bu tez 2 / 10 / 1998 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

jüri başkanı

Prof. Dr. Atilla ÇETİN

jüri üyesi

Yrd.Doç.Dr. Turgut SUBAŞI

jüri üyesi

Yrd.Doç.Dr. Hüdayi ŞENTÜRK

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada bana yardımlarını esirgemeyen hatta çalıőmam için çok gerekli ve benim için ulaőmanın çok zor olduğu bazı makaleleri bizzat temin ve yol gösteren değerli hocam Sayın Prof. Dr. Atilla etin'e (SA.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü). Ayrıca bazı değerli mizah dergilerinden örnek almama izin veren Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve İstanbul Büyük Őehir Kütüphanesi Atatürk Kitaplığı çalıőanlarına teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii-iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
TÜRKÇE ÖZET.....	vi
SUMMARY.....	vii
GİRİŞ.....	1-2
1. MİZAH.....	3-5
2. TÜRKLERDE MİZAH ANLAYIŞI.....	6
2.1. Sözlü Türk mizahı.....	6
2.2. Tanzimat ile Beraber Gelişen Mizah.....	6-7
3. SULTAN ABDULAZİZ DÖNEMİNDE BASIN.....	8
3.1. Sultan Abdulaziz Dönemine Kadar Basın.....	8
3.2. Sultan Abdulaziz Dönemi Gazetelerine Genel Bakış.....	8-9
3.3. Mizah Dergileri.....	10
3.3.1. Diyojen.....	10
3.3.2. Çingiraklı Tatar.....	10-11
3.3.3. Terakki.....	11
3.3.4. Terakki Eğlencesi.....	11
3.3.5. Letâif-i Âsar.....	11-12
3.3.6. Hayal.....	12
3.3.7. Lâtife.....	12
3.3.8. Kahkaha.....	12
3.3.9. Geveze.....	13
3.3.10. Meddah.....	13
3.3.11. Tiyatro.....	13-14
3.4. Yönetimin Mizah Basınına Karşı Tutumu.....	14
3.4.1. Tanzimat Dönemi Mizah Basını Politikası.....	14
3.4.1.1. Sınırlandırıcı Kanunların Çıkarılması.....	14-15
3.4.1.2. Mizah Basınına Yasaklayan Kararların Çıkarılması.....	15-16
3.5. Hükümetin Uygulamaları.....	16-22
4. MİZAH DERGİLERİNİN SİYASİ GELİŞMELERE BAKIŞI.....	23
4.1. Karadağ, Sırbistan, Hersek ve Bulgar Olayları.....	23-26
5.2. Rusya ile İlişkiler.....	26-27
5.3. Avrupa ile İlişkiler.....	27
5. MİZAH DERGİLERİNİN GÜNCEL KONULARA BAKIŞI.....	28
5.1. Batılılaşma ve Toplumsal Değişme.....	28-29
5.2. İlerleme.....	29-30
5.3. Mizah ve Yeni Osmanlılar.....	30-32
5.4. Belediye İşleri.....	32-33
5.5. Basın ve Sansür.....	33-35

5.6. Sosyal Hayat.....	35-36
6. SONUÇ.....	37
KAYNAKLAR.....	38-39
EKLER.....	40-135
ÖZGEÇMİŞ.....	136

KISALTMALAR LİSTESİ

A.B.	:Ana Britanica
a.g.d.	:Adı geçen dergi
a.g.e.	:Adı geçen eser
B.O.A.	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi
D.B.İ.A	:Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
T.C.T.A.	:Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi
T.D.E.A.	:Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
T.D.V.İ.A.	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
T.D.K.T.S.	:Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük

TÜRKÇE ÖZET

Aşağıdaki çalışmada mizahın genel anlamı ve Türk toplumundaki yansıması öncelikle ele alınmıştır. Devamında Sultan Abdulaziz döneminde siyasi basın ve mizah basını ele alınmıştır. Yine bu dönemde yönetimin genelde basına özelde ise mizah basınına karşı tutumu ele alınmıştır. Çalışmanın ana kısmını ise mizah basınına genellikle ele aldığı konular incelenmiş, bu basının konuları incelerken izlediği tavıra dikkat edilmiştir. Mizah basınına yaptığı eleştiriler görsel örnekleriyle beraber incelenmiştir.

SUMMARY

In this study, general meaning of humour and its reflection in the Turkish society is discussed. In addition, political and humour press in the era of the Sultan Abdulaziz is also studied. And the attitude of Ottoman government against humour press is observed by giving visual materials at the appendix.

GİRİŞ

Bir toplumda mizahın zengin olması o toplumun kültür bakımından ne kadar zengin olduğunu gösterir. Mizah kültürü Türklerde çok gelişmiştir. Nasrettin Hoca, Keloğlan gibi kimi gerçek kimi efsanevi kahramanlar halkın duygu ve düşüncelerini mizahi yolla dile getirmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde şairler ve kimi edebi yazarlar hiciv üslûbunu kullanarak kimi devlet adamlarını eleştirmişler ve bunun sonunda bazen hayatlarını bile kaybetmişlerdir. Mizahi anlatım genellikle açıkça dile getirilemeyen duyguları ortaya koymak için kullanılmıştır.

Sultan Abdulaziz döneminde Türk basını artık iyice canlanmaya başladığı dönemdir. Karikatür gibi Türk yazınında kullanılmayan tekniklerde artık kullanılmaya başlandığı görülür. XV. Yüzyılda bazı ilim adamlarının karakalem çalışmaları görülürse de bunlar karikatür değildirler. Karikatür ise batıyı gören Osmanlı aydınları tarafından ülkeye getirilmiştir. Bu dönemde mizah basınında hem yazılı ve hem de görsel unsurları kullanmaya başlanmıştır.

Aşağıdaki yüksek lisans tez çalışmasında Sultan Abdulaziz dönemindeki mizah basınında işlenen genel muhalefet anlayışı incelenecektir. Bu muhalefet anlayışı sadece siyasi muhalefeti değil, her türlü yönetimi yada toplumdaki çarpıklıkları eleştiri içeren konuları kapsamaktadır. Bunlar; bazen bir sadrazamın eleştirisi, bazen ise kötü giden belediye işleri olabilmektedir. Diğer taraftan toplumdaki çarpıklıkları veya iyi anlaşılammış batılılaşma hevesleri olabilir. Aşağıda görülebileceği gibi mizah yoluyla yapılan bu eleştiriler yönetimi sınırlendirmiş ve bir çok kere bu dergilere sansür uygulanmış hatta sonunda yayını tamamen durdurulmuştur. Bu dönem İstanbul mizah basını üzerine Nora ŞENİ ve François GEORGEON "Osmanlı Mizah Basınında İstanbul (1870-1876)" adlı kısa fakat önemli bir ortak makale yazdılar. Ayrıca Nora ŞENİ "XIX. Yüzyıl İstanbul Mizah Basınında Moda ve Feminizm" adlı çalışmalarında Sultan Abdulaziz dönemini sınırlı olarak incelemişlerdir. Bir diğer çalışma ise sayın Dr. Orhan Koloğlu'nun Libya'nın işgaliyle ilgili İtalyan ve Osmanlı polemik savaşını anlatan "1911-1912 Karikatür Savaşı" adlı eseridir. Yukarıdaki çalışmalar bu çalışmaya ilham kaynağı olmuşlardır. Bu değerli çalışmaları değerli hocam Prof. Dr. Atilla

Çetin'in uyarısıyla baktığımızda görüldü ki çalışmaların tümü zaman ve konu bakımından bu çalışmadan farklıdır.

Bu çalışmadaki temel amaç ise padişahı ve hükümeti bu kadar sınırlendiren ve I. Meşrutiyet döneminde Sultan II. Abdulhamit'in isteğiyle mecliste tartışılan fakat meclis tarafından yasaklanması reddedilen mizah basınının ve onun gücünü ortaya koymaktır. Mizah basını acaba muhalefet yapmış mıdır sorusunun sorusuna cevap aramaktır. Bu çalışmada yazılı örneklerin yanında görsel örnekler Ek kısmında verilmiştir.

I. MİZAH

Arapça köklü olan mizah kelimesi kısaca gülmece olarak tanımlanır (Türkçe Sözlük,1988:1031). Olayların gülünç, alışılmadık ve çelişkili yönlerini yansıtarak insanı düşündürme, eğlendirme veya güldürme sanatıdır (Ana Britanica, 1989: c.16-155). Daha geniş olarak eğlence, alay, şaka, latife gibi manalara gelmektedir. Ayrıca her türlü güldürücü söz, durum veya davranış, fıkra, hikaye, resim ve karikatür de bazen aynı anlamda kullanılmaktadır (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,1986: c.6-384). İnsanları güldüren saçma sözlerle mizahlı söz birbirinden ayrılmalıdır. Mizahlı söz alışılmamış, şaşırtıcı, garip ve beklenmediktir. Ayrıca en kaba şakadan en ince espriye kadar bütün mizah örnekleri, birbirleriyle uyum içinde görünen olaylar arasındaki çelişkinin ortaya çıkarılmasına dayanır. Mizahlı anlatım ciddi anlatımın tersi olduğu için insanlar bir şeye gülerken bilerek veya bilmeyerek onu diğer bir şeyle karşılaştırırlar. Bununla birlikte bir sözün mizahi olabilmesi için en önemli şartı onun bir zeka eseri olması tam yerinde ve tam zamanında söylenmesi bir taraftan insanları şaşırtırken diğer taraftan da mantığa uygun düşmesi gerekir (Ahmet Kabaklı, 1994: c.1 ,s.172-173).

Mizahın en önemli özelliği insanları eğlendirmesidir. Eğlenmek tüm insanlarda bir sosyal ihtiyaçtır. İlk çağlardan günümüze kadar eğlenme merasimleri hep görülmüştür. Eğlenmeyi yorgunluk giderme toplum dili olarak görmüşlerdir. Fert ile toplum arasında ki çatışmaları sona erdirmeye ve ferdi cemiyete adapte etmeye, ferdi topluma kazandırmaya önemli fonksiyonu vardır (Öngören, 1973: 9-10). Mizah sosyal bir ihtiyaçtı çünkü hayatın sert çehresini yumuşatmak suretiyle, dünyanın daha pembe görünmesini sağlar. İnsanların etraflarında eğlenecek, gülecek söz veya yazılar bulması onları daha hoşgörülü ve daha medeni hale getirir. Demokratik ülkelerde mizah serbest bir şekilde geliştiği için halkın öfke ve sıkıntılarını dağıtan önemli emniyet sübabı görevi yapmıştır (Kabaklı,1994: 174). Eğlenme insanlıkla beraber başlamıştır. Tüm eski toplumlarda kendilerine özel eğlenme merasimleri vardır. İlk çağda Hititlerde Purilli ayinleri ve Eski Yunanda Diyanizos şenlikleri gibi toplu eğlence merasimleri bunlara gösterilebilecek en ünlü örneklerdir (Öngören,1973:9). Mizah eğlendirirken güldürür fakat güldürürken düşündürür, güldüğü şeyin kendisinde olup olmadığına bakar ve kendisini toplar. Mizah böylece karşısındakini bir taraftan güldürürken bir taraftan tokat

atarak terbiye eder (Şahabettin, 1915). Bununla beraber her eğlenilen ve her gülünen şey mizahi olmayabilir.

Mizahın eğlendirmek, güldürmek gibi işlevinin yanında terbiye etmek gibi görevi vardır. Bu görevini sopa, yumruk gibi kaba vasıtalarla değil, "şeytan tozu gibi biraz yakan, biraz kaşıdıran, hafifçede öfkelendiren nüktelerle yapar" (Şahabettin, 1915). Mizahçının elinde tenkit silahı vardır fakat daima tenkit mikroskobuna yapışık kalmaz, çevresini gözleyip, etrafındaki pürüzleri, aksaklıkları, ölçsüz davranışları görür, bunları açık ama şen ve mizahi bir şekilde okuyucuya sunar. Yalan, boş yere aldatma, riya gibi resmi cezası olmayan fakat topluma zararı olan ve yok edilmesi gereken böyle hastalıkları mizahçı kalemiyle ve fırçasıyla ortaya kor ve insanların kahkahasıyla böyle insanları kırbaçlar. Kahkaha, adliye cezalarından daha etkilidir. Gülünç olmak korkusu bir çok kötülüklerin, fenalıkların önünü almış, insanları daha olayın başında caydırmıştır. Çünkü zeki insanlar, etrafın kahkahasından korktukları kadar güvenlik güçlerinden korkmazlar. Bunu bilen mizahçı, çirkinlik tiryakisi olmuş bu insanları acımadan eleştirir. Böylece bir mizah gazetesi, ahlak dergilerinden daha fazla ahlaka hizmet eder (Şahabettin, 1915).

Mizahın diğer bir görevi de mazlumları korumaktır. Mizah kötü güçler ile iyi güçleri, gerçek hayatta olduğu gibi tasarlar,fakat kendine has çözümlenmelerle kötülere cezalandırır (Öngören,1973:11). Bir örnek: Adamın biri kazanını Nasreddin Hocaya verir, hocada geri verirken kazanın doğurduğunu söyleyerek ufak bir kazanla beraber geri verir. Lüpcülüğü seven bu adam bir dahaki sefere kazanı tekrar verir fakat hiç hoşlanmadığı cevabı alır. Kazan ölmüştür. Hoca bu adamı zekasıyla beraber mizahi bir şekilde cezalandırır. Yada halkı yiyerek sömüren adama karşı halkın o adama çok yemek yedirerek çatlamasına sebep olmak gibi. Mizah, hürriyetin çocuğudur. Toplum özgürlük hakkına erememişse, mizah onu, sövüp sayma, hırpalama, itip kakma yerine tebessümleri en ağır tokat olarak müstebitin suratına indirir, ondaki utanma duygusunu artırır. Fikirlerin her türlü sansüre uğradığı baskı devirlerinde bazı fıkralar kulaktan kulağa söylenir, çizgiler elden ele geçer. Müstebitler, mizahın top-tüfek, ilmi çalışmalar, en etki bir şekilde yapılan ve yıllar süren telkinler kadar olduğunu anlarlar. Yeni

Osmanlılarda bunu yapmışlardır (Kutay, 1970:7). Mizah baskı altında ezilen, hürriyetsiz kalmış veya işgale uğramış ülkelerde en saldırgan kolu olan hiciv silahını kullanır. Antidemokratik, baskıcı ve totaliter ülkelerde halkın isteklerini aydınlar mizah yoluyla belki doğrudan lideri değil ama onun etrafındaki seçkinleri eleştirmişler onları küçük düşürmek için yazıp çizmişlerdir. Mizah ve gülüş insanların son gücü, son direnişidir. Açıkça tenkit yapılamayan topluluklarda mizah bir savunma silahı gibidir. Çoğu zamanda sonuca ulaşılır. Çünkü baskıcı yönetimin kötü zamanlarında halkın mizahçı temsilcileri hep o zulmü yıkmak için zeka inceliğiyle çalışırlar (Kabaklı,1994:174). İnsan zekasının ürünü olan mizah bazen böyle ülkelerde yasaklanmıştır. Uluslar arası yapılan karikatür yarışmalarında en üst dereceleri eski doğu bloğu ülkelerinin alması bunu doğruluyor. Türkiye'de 12 Eylül Askeri yönetiminde Gırgır mizah dergisi açıkça söylenemeyeni işlediği için çok yüksek tiraja ulaştı ve bu rakam onu Dünyanın üçüncü büyük dergisi konumuna getirdi. İkinci büyük dergi ise Rusya'daki Krokodil idi (Koloğlu,1994:DBİA,c.3-396). Osmanlı tarihinde ilk batı tipi mizah dergileri Sultan Abdülaziz zamanında görülür. Örgütlü ilk siyasi cemiyet olan Yeni Osmanlılar da aynı zamanda ortaya çıkması tesadüf değildir. Çünkü bu cemiyet doğrudan Padişahı eleştirememişler fakat Sadrazamı ve diğer bakanları eleştirmişlerdir. Örnek olarak aşağıda incelenecek olan Diyojen gazetesi bunun örnekleriyle doludur ve birkaç kez yayını durdurulmuş sonunda ise tamamen kapatılmıştır (Koloğlu,1994:c.3-73). Sultan II.Abdulhamit ise mizahı tehlikeli bulmuş ve yasaklanmasını istemiştir. Mecliste yapılan tartışmalar sonunda yasaklanmamış fakat Meclisin kapanmasından sonra Sultan mizah dergilerini yasaklamıştır (Varlık,1985:TCTA,c.4-1092). Mizah işgalcilere, istilacilere ve zulme karşı etkili mücadele eder. Türk tarihi bir çok örneklerle doludur. Nasreddin Hoca XIII. Yüzyılda işgalci Moğollara karşı halkı savunmuş işgalcileri yaptığı nüktelerle yumuşatmış halka daha yumuşak davranmalarını istemiştir (Yücebaş,1976:15).

2. TÜRKLERDE MİZAH ANLAYIŞI

2.1. Sözlü Türk Mizahı

XIX. yüzyılın başlarına kadar varlığını sürdüren sözlü mizah genellikle anonim özellikler gösterir. Matbaanın etkinliğini artırmasıyla sözlü mizah etkisini kaybetmeye başlamıştır. Masallar, fıkralar, latifeler bu mizahın ürünüdürler ve asıl sahipleri belli değildir. Bunlar asırlardan beri kulaktan kulağa ağızdan ağıza aktarılır. Özellikler fıkralar Nasrettin hoca, Bektaşî erenleri veya Oflu hoca gibi meşhur olmuş kişilere mal edilir. Sözlü mizah ürünleri çağa ve bölgelere göre değişiklik gösterir. Bazı noktalar atılırken yerine yeni noktalar eklenir. Fıkralar yaşanan çağa ve onun getirdiği sorunlara karşı çözümler üretilir. Böylece güncelleşmiş olur.

Sözlü mizahın en önemli iki ürünü; fıkra dalında Nasrettin Hoca ve masal dalında Kel Oğlandır. Nasrettin Hoca Anadolu Beylikler döneminde yaşamış önemli halk kahramanıdır. Ünü Çin'den Balkanlara kadar yayılmıştır (Kabaklı, 1994:182).

2.2. Tanzimat ile Beraber Gelişen Mizah

İstanbul'da ilk Türkçe gazete *Takvim-i Vakayi'nin* yayınından otuz dokuz yıl sonra *İstanbul* adlı gazete ilk defa karikatür yayımladı ve tüm sayıları derhal toplatıldı. Gerekçe ise karikatürün Padişaha benzemesi olarak belirtilir. Gazeteyi gören Padişah "Bacaklarını bile bana benzetmiş neden gazeteyi toplattınız?" demiş (Topuz, 1973:243). Fransız devriminden sonra mizah basını gelişmiştir. Dünyada ilk defa yayımlanan mizah gazetesi 1830'da Fransa'da *Caricature*'dir (Topuz, 1973:238). Osmanlıda ise ilk süreli mizah yayını 1868 yılında Ali Reşat ve Filip Efendi tarafından kurulan *Terakki* gazetesinin haftada bir kere verdiği *Terakki Eğlencesi* adlı bir ilavedir. Bu ilave bir müddet sonra haftada iki kez verilmeye başlanmıştır. Cuma günleri büyük, Salı günleri ise küçük boy yayımına devam etmiştir. Bilinen ikinci mizah ilavesi ise yine *Terakki* gazetesini haftada iki kez verdiği *Letaif-i Âsar*'dır. Her iki mizah ekte pek başarılı olamamış ve 1872 yılına kadar kesintili şekilde devam etmişlerdir (Varlık, 1985:1092-1094).

Ülkemizde bilinen ilk müstakil mizah gazetesi Teodor Kasap tarafından çıkarılan *Diyojen*'dir (Koçu, 1968:4232). Birinci sayfasında Diyojen başlığının altında devrilmiş fiçısının önünde oturan Sinoplu Diyojen ile Büyük İskender'in konuşan bir resmi vardır, bu resmin altında Âli Bey tarafından yazılmış olan "Gölge etme başka ihsan istemem" yazısı vardır (Tökin, 1963:47). Daha sonra Altmış ikinci sayıda bu resim yayımlanacak çevirilere yer sağlamak amacı ile kaldırılmıştır (Varlık, 1985:1084). Teodor Kasap Rumca ve Fransızca olarak yayımladığı gazeteyi Türkçe olarak yayımlamaya başlar. Kendisi Türkçe konuşabilmesine rağmen yazamamaktadır, bu sebepten Kasap Türkçe'yi en iyi yazan muhabirler tutmuştur. İlk yazarı Ayyar Hamza mütercimi Âli Beydir. Ondan başka Ebuzziya Tefvik ve Namık Kemal de Diyojen'de yazarlık yapmıştır. Elli ikinci sayıdaki ciddi bir fıkranın altında ilk defa Tefvik imzası vardır. Bunun dışında hiçbir ücretli yazarın imzası görülmez. Gazete seviyeli ve canlı bir mizah anlayışını işlemiştir. Yazılarını sade Türkçe yazmaya önem vermiş; hatta başka gazetelerin kullandığı ağır dili eleştirmiştir (Sungu, 1946:339-341).

Teodor Kasap *Diyojen*'in kapanmasından sonra *Çingiraklı Tatar* (1873) ve *Hayal* (1873) adlı iki mizah gazetesi daha çıkarmıştır. Bunların yanında *Letaif-i Âsar* (1872), *Latife* (1874), *Tiyatro* (1875), *Geveze* (1875), *Çaylak* (1875) adlı mizah gazeteleri önemlidir. İlk defa tanzimatla beraber karikatür, resim ve çizgi gazetelere ve mizah dergilerine girmiştir. Karikatür açısından *Çingiraklı Tatar*, *Hayal*, *Çaylak*, *Tiyatro* ve *Latife*dir. Artık bu dönemde çizgi karikatür çizgisine doğru iyice kaydığı görülmüştür. Resimlerin yada karikatürlerin altında genellikle yazı vardır. Alt yazılar genellikle sözlü mizahtaki fikra ve seyirlik oyunlardaki birikimden esinlenmiştir. Yazılı mizahın başlaması, sözlü mizahı yok olma sürecine sokmuştur. Yazılı mizah gibi karikatür de zengin kültür birikiminden yaralanmıştır (Çeviker, 1986:1101).

3. SULTAN ABDULAZİZ DÖNEMİNDE BASIN

3.1. Sultan Abdulaziz dönemine kadar basın

Sultan II. Mahmut Osmanlı Devletinde ilk resmi gazeteyi *Moniteur Ottomane*'yi kurdu. Bu gazete Fransızca olarak yayın yaptı fakat kısa süre sonra gazetenin karşılığı olan *Takvim-i Vekayi* adlı ilk Türkçe yayın yapan resmi gazeteyi 1 Kasım 1831 çıkardı. Bu başlangıç sonraki yarım yüzyıl içinde önemi hızla büyüyen Türk gazeteciliğinin başlangıcını oluşturdu (Roderic, 1997:27). Tanzimat'ın ilanından sonra yayına başlayan ilk, ülkemizin ikinci Türkçe gazetesi *Ceride-i Havadis*'tir ve bu gazete William Churchill adlı bir İngiliz tarafından 31 Temmuz 1840 tarihinde devlet desteğinde çıkmaya başladı. Resmi olmayan ve bir Türk tarafından yayınlanan gazete ancak 21 Ekim 1860 yılında Agah Efendi tarafından *Tercüman-ı Ahval* adıyla çıkarıldı. Bu gazeteyi Şinasi'nin *Tasvir-i Efkar* adlı gazetesi 28 Haziran 1862'de takip etti (Yazıcı, 1989:66-67).

3.2. Sultan Abdulaziz dönemi gazetelerine genel bakış

Şinasi'nin *Tasvir-i Efkar*'ından sonra gazetecilik daha da gelişti. Bunlar teknik bakımdan zayıf olmakla beraber muhteva bakımından önemlidirler. Çünkü bu gazeteler, Batıda eğitim almış, insan haklarına inanan, demokrasiyi ve hürriyeti savunan kişiler tarafından çıkarılıyordu (Şapolyo, 1971:151). Abdulaziz dönemini Yeni Osmanlılar dönemi olarak ta bilinir. Bu dönemdeki içte çıkan önemli gazeteler şunlardır. **Arkadaş:** 1876 yılında çıkmıştır. **Asır:**1870 yılında Mehmet Tevfik tarafından küçük boyda çıkarılmıştır. **Ayine-i Vatan:** 1866 tarihinde çıkmıştır. İlk resimli gazetedir ve sahibi Eğriboz'lu Mehmet Arif Beydir. Kısa süre sonra kapanmıştır. **Devir-Bedir:** Ahmet Mithat tarafından çıkarılmıştır ve kısa süre sonra kapatılmıştır. **Efkar:** 1874 yılında Antuvan Efendi tarafından siyasi gazete olarak çıkarılmıştır. **Hadika:** 1873 yılında Aşir Efendi tarafından çıkarılmıştır. İlmî ve fennî ağırlıklıdır. Osmanlıda sanayinin gelişmesi için yazılar yazmıştır. **Hakayikulvakayı:** Rüşti Efendi tarafından çıkarılmıştır ve savaş haberleri vermekle ünlüdür. **Hakikat:** 1877 yılında Rüşti Efendi tarafından çıkarılmıştır. **Hülasatulefkar:** 1873 yılında Antuvan Efendi tarafından çıkarılmış siyasi

gazetedir. **Hülasatulefkar:** 1873 yılında Antuvan Efendi tarafından çıkarılmış siyasi gazetedir. **İstikbal:** 1875 yılında Teodor Kasap Efendi tarafından çıkarılmıştır. Gazete siyasi, ahlaki, edebi, ilmi yazılar yayınlamıştır. **Kamer:** Antuvan Efendi Tarafından tiyatro gazetesi olarak çıkarılmıştır. **Kevkebi Şark:** 1869 yılında kadınlara yöneliktir ve renkli kağıda basılmıştır. **Mecmua-i Maarif:** 1867 yılında tecrübeli gazeteci Filip Efendi tarafından çıkarılmıştır. **Medeniyet:** Arif Bey tarafından çıkarılmıştır. Resimli yayıncılığın hakiki kurucusu sayılır. Gazetede fotoğraf da yayınlamıştır. **Muhip:** 1867 yılında Şakir Efendi tarafından çıkarılmıştır. İki sene devam etmiştir. **Mümeyyiz:** 1869 yılında Sıtkı Efendi tarafından kurulmuştur. Gazete bir çocuk gazetesidir ve bu sebepten her sayı rengarenktir. Çocuk terbiyesine önem verdiler. **Müsavaat:** 1876 Esat Efendi tarafından çıkarılmıştır. **Osmanlı:** 1877 yılında Tevfik Bey tarafından çıkarılmıştır. Ahmet Mithat yazılar yazmıştır. **Ruzname-i Ayine-i Vatan:** 1867 İstanbul'da 79 sayı çıkmış siyasi bir gazetedir. Daha sonra adını "İstanbul" olarak değiştirmiştir. **Sabah:** 1875 yılında Papadopulos tarafından çıkarılmıştır. Baş yazarı Şemsettin Sami'dir. **Sadakat:** 1875 yılında Mehmet Efendi tarafından çıkarılmıştır. Etfal adında çocuk gazetesi de yayınlamıştır. **Selamet:** 1876 yılında Abdullah Efendi tarafından çıkarılmıştır. **Sıraç:** 1873 yılında Ebuzziya Tefvik Tarafından çıkarılmıştır ve sansüre uğrayarak kapatılmıştır. **Şark:** 1874 yılında Bordiyano tarafından siyasi, ticari, mali ve bayındırlığa ait gazete olarak çıkarılmıştır. **Şark:** 1874 yılında Bordiyano tarafından siyasi, ticari, mali ve bayındırlığa ait gazete olarak çıkarılmıştır. **Terakki:** 1868 yılında Ali Reşat ve Filip Efendi beraber çıkarmıştır. Bu gazete haftada bir kadınlara yönelik sayı çıkarmıştır. Ayrıca aynı adla haftada bir mizah dergisi verir. Bu derinin adını daha sonra "Terakki Eğlencesi" olarak değiştirir. Yaza kadrosu zengindir. Ebuzziya Tefvik, Suphi Paşazade Ayetullah, Kemal Paşazade Sait, İsmail Efendi ve Recaizade Ekrem Beydir. Gazete halk dilindedir. **Tiyatro:** Agop Baronyan tarafından çıkarılmıştır. **Umran:** Reşit Efendi tarafından çıkarılmıştır. **Utarit:** 1867 yılında çıkmış ve beş sayı devam etmiştir. Meşrutiyeti ve basın hürriyetini savunmuştur. **Vakayii Zaptiye:** 1869 yılında Bursalı Şakir tarafından çıkarılmıştır. (Şapolyo, 1971:157-156).

3.3. Mizah Dergileri

3.3.1. Diyojen

Teodor Kasap tarafından İstanbul'da haftada üç veya iki defa yayınlanmıştır. Cemiyet-i İlimiye-i Osmaniye Matbaasında basılmıştır. 12 Teşrinisani 1286 da (24 Kasım 1870) yayın hayatına başlamıştır ve 29 Kânunuevvel 1288 (10 Ocak 1873) yılında imtiyaz hakkı elinden alınmış ve yayımı durdurulmuştur. Bir kısım araştırmacıya göre Diyojen Türkçe çıkan ilk mizah dergisi olduğu şeklindedir (Çapanoğlu, 1970:7; Sungu, 1945:339). Fakat bu bilgi doğru değildir. Diyojen'den önce üç adet mizah dergisi çıkmıştır. Bunlar: Terakki Mizah (12 Safer 1287 / 14 Mayıs 1870), Asır Eğlence (Cemaziyelâhir 1287 / Ağustos 1870) ve Terakki Küçük Mizah (10 Şâban 1287 / 5 Kasım 1870) adlı dergilerdir (Ebuzziya, 1973: TDVİA c.9-479). Bu dergiler etkili değildirler bu sebeple Diyojen mahiyet itibariyle ilk siyasi mizah dergisi olma özelliğine sahiptir. Diyojen Başlığının altında, devrilmiş fiçisinin ağzında oturan Diyojen'in İskender'le konuştuğunu gösterir bir resim, resmin altında da "Gölge etme başka ihsan istemem" yazısı vardır. Altmış ikinci sayıdan itibaren başlığın altındaki bu resim kaldırılmıştır. Türkçe çıkmadan önce Rumca, Ermenice, Fransızca çıkmıştır. (Çapanoğlu, 1970:7). Gazetede paralı yazarlar vardır. Yazarları arasında Namık Kemal, Ayyar Hamza mütercimi Âli Bey, Ebuzziya Tevfik ve sahibi Teodor Kasap'tır. Teodor Kasap Türkçe konuşabilmesine rağmen yazamadığından yazılarını başkalarına yazdırmaktadır (Nüzhet, 1931:52).

3.3.2. Çingiraklı Tatar

Teodor Kasap tarafından haftada iki defa İstanbul'da yayınlanmıştır. 24 Mart 1289 - 6 Temmuz 1289 (1873) tarihleri arasında toplam yirmi dokuz sayı çıkmıştır. Teodor Kasap'ın ikinci mizah dergisidir (Duman, 1986:70). Derginin her sayısında karikatür yayınlanmıştır. Teodor Kasap ağırlıklı olarak yazmıştır. Birinci sayısında niçin çingirak adını aldığını açıklamaktadır. Ona göre hangi gazeteci dış devletlerden nişan alırsa dergi bu gazeteciyi alenen yazacak, yani ona çingirak takacak. Türkçe konuşmayan Frenk sefirlerimiz korkacak ve Türkçe konuşacak. Aylardır temizlenmeyen yolcu vapurları

yıkanacak. Buna benzer örnekleri sayarak toplumdaki çarpıklıkları açıkça eleştireceğini bildirmektedir (Diyojen, 24 Mart 1289:1).

3.3.3. Terakki

"Eğlence ve udhikeye dair gazetedir" alt başlığıyla ve cumartesi, pazartesi, salı, çarşamba, perşembe günleri hariç her gün çıkar. Sahibi Ali Raşit - Rıza Mehmet Tevfik-Baha' dır. 15 Ekim 1870 - 26 ağustos 1873 yılları arasında çıkmıştır. Cuma günü büyük ve resimli ve Salı günü küçük ve resimsizdir. "Abonelerine ücretsiz takdim edilir". Dergi toplam on üç sayı çıkmıştır. Bu tarihten sonra dergi "Terakki Eğlencesi" adını olmuştur. (Duman, 1986:400). Dergi bağımsız olarak çıkmamaktadır ve "Terakki" gazetesinin eki olarak çıkmaktadır ve ilk çıkan Türkçe mizah gazetesidir (Çeviker, 1985:c.4-119).

3.3.4. Terakki Eğlencesi

"Eğlence ve udhikeye dair gazetedir." Cuma günleri büyük ve resimli ve Salı günleri küçük ve resimsiz neşrolunur, bir nüshası 40 parayadır. Abonelere meccanen verilir. Ali Raşit tarafından 4 Aralık 1870 / 10 Mart 1871 yılları arasında toplam on iki sayı çıktı. Bu gazete "Terakki" gazetesinin mizah eki olarak verilmiştir. Dergi bundan sonra "Letâif-i Asar" adıyla yayınına devam etmiştir (Duman, 1986:402).

3.3.5. Letâif-i Asar

"Eğlence ve udhikeye dair gazetedir." Cuma günleri büyük ve resimli ve salı günleri küçük ve resimsiz olarak Terakki Matbaasında neşrolunur, bir nüshası 40 paradır. Terakki abonelerine ücretsiz verilir. Çıkaran: Ali Raşit - Rıza. Sahibi: Mehmet Tevfik'tir.

Dergi, yukarıda adı geçen "Terakki" ve "Terakki Eğlencesi" adlı dergilerin devamıdır. "Terakki Eğlencesi" on iki sayı çıkmıştır fakat aynı sayıdan itibaren aynı ebat ve aynı üslupta yayınına devam etmiştir, ilk sayısını 31 Mart 1871 tarihinde on üçüncü sayıdan başlatmıştır ve 31 Temmuz 1872 tarihine kadar toplam yüz on sayı çıkmıştır (Duman,

1986:218). Asır gazetesinin yayın haklarını "Terakki" gazetesi sahipleri satın alırlar ve bu sebeple özgün bir mizah gazetesi çıkarmak isterler ve yeni dergiye "Letâif-i Asar" adını verirler.

3.3.6. Hayal

"Musavver mizah gazetesidir. Şimdilik cuma ve Salı günleri çıkar." Alt başlıklarına sahiptir.18 Ekim 1873 yılında başladığı yayın hayatına 18 Haziran 1877 yılında tamamlamıştır. Toplam üç yüz altmış sayı çıkmıştır. Teodor Kasap tarafından çıkarılan üçüncü gazetedir. (Duman, 1986:148) Hayal, bu dönemde yayınlanan mizah gazeteleri içinde en uzun ömürlü olanıdır ve genellikle her sayı karikatür yayınlamıştır. Karikatür nedeniyle iki kez kapatılmıştır. Mizah yazılarının yanında ciddi yazılara da yer vermiştir (Çeviker, 1985:126).

3.3.7. Latife

"Eğlence gazetesidir." İmtiyaz sahibi Zakarya Beykozluyan. Haftada iki defa çıkar ve karikatür yayınlamıştır. Kırk üç sayı çıkmıştır (Duman, 1986:217). 13 Ağustos 1874 (1290) yılında yayın hayatına başladı ve 1291 (1874) yılında kırk bir sayı çıktıktan sonra kapandı. İlk sayısında niçin çıktığını ise şöyle anlatmaktadır."Herhangi bir gazeteyi elimize alırsak içinde az ve çok yalan bulunur. Fakat hiçbirinin biz "latife" söyledik demeleri şimdiye değin işitilmemiş olduğundan bu defa alçak gönüllülikle bu görevi yüklendik. Saygı sınırları içinde şaka ve eğlenceden söz etmek ve şimdilik haftada iki defa çıkarılmak üzere Latife'nin yayınına başladık (Çeviker, 1985:126).

3.3.8. Kahkaha

Basiretçi Ali tarafından çıkarılmıştır. Derginin amacı basirete çatan diğer gazetecilere bu dergi aracılığıyla cevap vermek istemesidir. Dergiyi anlayabilmek için o devirde geçen olayları bilmek gerekir25 Mart 1875'te çıkmaya başladı ve 27 Eylül 1875 tarihinde son buldu (Duman, 1986:198).

3.3.9. Geveze

"Haftada iki defa Pazartesi ve Perşembe günleri çıkar". 24 Temmuz 1875'te çıkmaya başlamıştır ve toplam on sayı çıkmıştır. Sahibi Tevfik'tir ilk sayısında yayın politikası için şunları söylüyor. "İsmin dergiye yalnız gerçekte bir dereceye kadar mecazi göreceğimizle birlikte, gazetemizi okuyacak değerli kimselerin başını ağrıtmayacak şekilde işimizi yürüteceğiz. Öyle uzun yazı soğukluğundan vazgeçilmiştir. İnşallah bu işte herkesin, her çeşit ilgisine erişmeyi umuyoruz (Çeviker,1985:131). Selim Nüzhet Gerçek dergi için: "Geveze 1875 yılında çıkan bir mizah gazetesidir. Sahibi de Tevfik Beydir. Bu gazete bütün mizah arkadaşları gibi sağa sola çatmağa teşebbüs ederse de, mevcut bir nüshasının görünüşünden, başaramadığına karar vermek pek yanlış olmaz" (Nüzhet, 1937:68). Diyerek derginin çok başarılı olmadığını belirtmiştir.

3.3.10. Meddah

"Bu gazete haftada iki defa yayımlanır".15 Ocak 1876 yılında toplam otuz dört sayı çıkmıştır. İlk sayısında yayın politikası için "Söze Giriş" yazısında "Halkımızın okumadaki ilgisine güvenerek bizde bu eğlence gazetesinin basın ve yayınına yüce hükümetten izin aldık. Benzerimiz olan mizah gazeteleri gibi (...) kapatılmamak için ne yolda dil kullanacağımızı (elimizde bir gerçek ölçü olmadığı için) bulup kestirmekte bir dereceye kadar özür lüyük. (...) Gazetemiz, cadı olmayıp mizaha özgü olduğu için ilk defa olarak bu sayımızı okumaya tenezzül edecek kimse 'meddah' sözünün gösterdiği anlamdan yalnız birisini alarak derhal işimizde gizli amaçlar aramaz. Yani her gördüğümüz ve duyduğumuz ayyuka çıkarırcasına meddah edeceğimiz düşüncesine saplanmazlar inancındayız. Görevimiz, ötede beride masal söyleyip izleyicileri güldüren meddahlar gibi düşüncemize ve durumumuza uygun gelen öykü ve düşünceleri yazarak (...) okuyucuyu eğlendirmektir. Gazetemiz okunmada ne kadar ilgi görürse, bizde kalemimizi ve düşüncemizi o kadar yoracağız" (Meddah, 15.1.1876:s1-1).

3.3.11. Tiyatro

"Haftada iki defa neşrolunur eğlence gazetesidir." Sahibi ve başyazarı: Agop Baronyan. 20 Mart 1874'den 1876'ya kadar seksen yedi sayı çıkmıştır. Derginin ilk sayısında "Perde açıldığında bir salon. Sağ tarafta Şark oturmuş, kelimeleri ipliğe dizmekte. Mecmua-i Maarif hiddetinden aşağı yukarı gezerken gözünü Şarktan ayırmadığı için ara sıra sendelemekte. Basiret yemek yiyerek milletine hizmet etmekte. Ruzname tam hızla gelmekteyken yolda tekerleği kırılan bir öküz arabasından telgraf beklemekte. Terakki ileri gitmek için adımını açıp olduğu yerde uyuklamaktayken görülmektedir (Nüzhet, 1931:65).

3.4. Yönetimin Mizah Basınına Karşı Tutumu

3.4.1. Tanzimat Dönemi Mizah Basını Politikası

İlk defa Tanzimat'la beraber basın ile ilgili yasalar çıkarılarak var bu alandaki olabilecek boşlukları kanunlarla çizmeye çalışıldı. Hükümet ülkenin durumuna göre kanun yapmak yerine Fransız Ceza kanunundan çeviri yaparak bu alanı doldurmaya çalıştı.

3.4.1.1. Sınırlandırıcı Kanunların Çıkması

Tanzimat döneminde ilk mizah ve resim yasağı 1858 Ceza yasası ile başlar. Aslen bu yasa 1853'te Fransa'da yürürlüğe giren Ceza yasasının tercümesidir. Bu yasanın 139. maddesi genel adaba aykırı mizah yazıları ile müstehcen resimle ilgilidir (Topuz, 1973:42-43). Bu madde şöyledir: "genel adaba aykırı olarak yazı ve şiirle şaka ve yergiye dair şeyleri veyahut edepsizce resim ve tasviri basan ve bastıran ve yayımlayan kimselerden bir mecdiye altına kadar para cezası alınır ve yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapsolunur." Bu tarihte henüz hiçbir Türkçe gazete resim basmamıştı fakat daha sonra hükümet karikatürle bir çok kere yüzleşecektir (Çeviker, 1986:1101).

1864 yılına gelindiğinde artık tek başına *Matbuat Nizamnamesi* adlı otuz beş maddelik basın kanunu yayınlandı. Bu nizamnamenin yirmi dört maddesi "mevadd-ı cezaiye" ye aittir. Yasadaki cezaların bu kadar çok olması basın hayatını düzenlemekten çok cezalandırmak olduğu yorumu çıkartılabilir (Varlık, 1986:1095). Üç yıl sonra 1867

yılında basınla ilgili Âli Kararnamesi çıkarıldı. 1875 yılında Matbuat Nizamnamesine eklenen bir madde ile gazetelerin ilave çıkarması önemli ölçüde sınırlandırıldı. Gazetelerin genelde mizah eki verdikleri düşünülürse asıl niyetin bu ekleri sınırlamak olduğu anlaşılır (Varlık, 1986:1095).

3.4.1.2. Mizah Basınına Yasaklayıcı Kararnamelerin çıkarılması

1876 yılında mizah basınına doğrudan hedef alan hükümet kararnamesini Sultan Abdulaziz'in son günlerinde, sadrazam Mahmut Nedim Paşa tarafından yayımlandı. 14 İkinci kânun 1876 tarihli Vakit gazetesinde ilanının metni şöyledir: "Mizah gazetelerinin tâb ve neşretmekte oldukları resimlerin bir takımı hükümetin politikasına ve edyan ve mezahibe ve efradın namus ve haysiyetine ve ekseri âdabı umumiye ye dokunur şeylerden ibret olduğuna ve gazetelerin her nevi menafii ammeye hizmet vazifesi ile mükellef bulunup gazetecilik vezaifini mizah ve latife zemminde ifa etmeleri lazım gelen mizah gazetelerinin ifayı vazifeye bedel bu misillu resimlerle tahdişi ezhan ve ifsadı ahlak eylemeleri bu veçhile şayanı tecviz olamayacağına binaen fimabad mizah gazeteleri ile neşr olunacak resimlerin zirlerine tahrir edilecek ibareler ile beraber matbuat idaresine irae olunmadıkça ve idareden üzerlerine tab oluna diye işaret edilmedikçe neşrolunmaları tahtı memnuiyeti katiyeye alınmış olmağın ilân keyfiyete ibtidar olundu. 17 Zilhicce 1292- 13 İkinci kânun 1876." Yukarıdaki hükümet Kararından anlaşılacağı gibi mizah gazeteleri artık yayımlayacakları resimleri ve altlarındaki yazıları matbuat idaresine önceden yayımlayabileceklerine dair mühürletmeleri gerekmektedir. Buda hükümetin mizah basınından ne kadar çekindiğinin açık delilidir.

Diğer bir önemli hükümet kararında Sultan V. Murat'ın saltanatının ilk günlerinde, sadrazam Mütercim Rüştü Paşanın ilan ettiği hükümet kararıdır. *Vakit* gazetesinin 4 Ağustos 1876 tarihli sayısında: "Bir vakitten beri Hayal gazetesi, Basiret ve Vakit gazeteleri sahibi imtiyazları aleyhinde bir takım makalâtı tezyife dercetmesinden dolayı Basiret ve Vakit gazeteleri müdafaa etmekte olduğuna ve Hayal gazetesinin sahibi imtiyazı İdareye celp ile o misillu ağrazı şahsiye ve makalâtı kabiha ve müstehcene ile tesvidi sahayif etmemesi biddefat tembih ve ihtar edilmiş ise de ilga etmeyerek mezkur

gazetelerin sahibi imtiyazları aleyhinde muhilli namus ve edep makalat dercine devam ettiğine ve mezkûr gazetelerin sahibi imtiyazları aleyhinde muhillu namus ve edep makalât dercine devam ettiğine ve mezkûr gazeteler tarafından dahi bilmukabele makalâtı cevabiyei tezyifiye yazıldığına ve hâlatı biedebaneye sebebi müstakil Hayal gazetesi olduğuna ve vasıtai intişarı edep ve irfan olan evrakı havadisın böyle kanunen ve nizamen memnu olan mezemmeti eşhas ile iştigal etmeleri kat'a caiz olmadığına ve hezeliyat ile uğraşmaları dahi şu zamana göre münasip olmayacağına mebni mezkûr Hayal gazetesi bilküllüye fesh ve ilga ve politikaya mahsus gazeteler ise sırf havadis neşrine münhasır olduğundan Zeydü Amri tezyif ile namus ve haysiyete dokunur şeyler dercettikleri ve sureti ifadelerinde zerre kadar ihamlı elfaz istimal etmedikleri halde derhal ilga edileceği evrakı havadis sahibi imtiyazlarına ihtar ve bundan böyle hezeliyat ve mizaha dair varakpare neşrine mesağ gösterilmeyeceği ilan olunur." Yukarıdaki ilandan da anlaşılacağı gibi o tarihten sonra artık hükümet mizah gazetesi çıkarmak için gerekli olan imtiyazı (ruhsatı) vermeyeceğini bildirmekte. Ayrıca halen yayını sürdürünlere de ağır cezalar uygulayacağı bildirmektedir. Diğer bir konu ise politikaya mahsus gazetelerin ise sadece haber yayınına (havadis neşrine) yetkili oldukları bildirilmiştir

Tanzimat dönemine genel olarak bakıldığında görülür ki keyfi hareket yada uygulamaları engellemek için kanunlaşmaya hız verildi. Fakat bu tam sağlanamadı. 1864 yılında *Matbuat Nizamnamesi* çıkarıldı fakat Sadrazam Âli Paşa çıkardığı hükümet kararnamesiyle basın idaresinde daha serbest davrandı. Yukarıda anlatılan sansür kanunları önce kitap sansürü, sonra mecmua sansürü daha sonrada gazete sansürüne dönüştü. Peşinden ise yukarıda görüldüğü gibi mizah gazetelerine konan sıkı tedbirler şeklinde uygulandı (İskit, 1943:55-57).

3.5. Hükümetin Yaptığı Uygulamalar

İlk defa karikatür yayınladığı için bir gazetenin kapatılması 1867 yılında meydana geldi. İstanbul gazetesi Sultan Abdulaziz'in Avrupa seyahati sırasında Paris istasyonundaki karşılanma merasimini hayali resim şeklinde verir. Kararname-i Âli

gereğince "devlet ileri gelenlerinin birinin maskara kılıklı resmini yapması" şeklinde yorumlanır ve 24 9 1867 tarihinde ki sayısı toplatılır (Topuz, 1973:243).

En çok kapatılan gazete ise Diyojen'dir. O tam dört kez kapatılmıştır. İlk kez dördüncü sayıda İran Şahı'nın Bağdat'ı ziyaretini anlatırken etrafındakilerin sayısını abartması üzerinedir. Gazete 1,5 ay kapatılır.

Yazının tamamı şöyledir: "Ehli meraka bir güzel hesap"

Bağdat'ı teşrif eden İran Şahı'nın maiyetinde kırk bin can varmış. Alayın hankin caddesinden geçidi tamamı otuz altı saat imtidat etmiş. Ancak bu nüfusun hepsi insan olmayup otuz bini at, deve, eşek gibi hayvan olduğundan müşarun-ileyhin maiyeti halkı topu on bin kişiden ibaret demek olur. Evvel emirde bizim kalemci Settar ile bahçe kapısındaki Tömbekici Hüseyin efendiye hulus için müşarun-ileyhin kodamanı tebrik ettikten sonra şu kırk bin hayvan ve insanı hesap edelim bakalım.

Bu miktar nufusdan yalnız rebî'i iki ayaklı hesap edilmek şartıyla bir talkı çıplak bir talkı naıllı bir miktarı da adet üzere kundura ve çizmeli tamamı yüz kırk bin ayak hasil olur. Baş miktar nüfusa muadil olmak lazım gelirse de kaffesi bir cereme ve sıklette olamayıp çünkü içlerinde eşek başı deve başı at başı gibi muhtelif cesamette başlar olduğu gibi insan başlarının dahi elli dirhemlik den bin dirhemliğe kadar tefavut üzere bulunacağında iştibah olduğundan bunlara bir hattı mutavassıt vazıhıyla hamur edilerek taksimi halinde Salih el beyan yüz kırk bin ayak tespitinde insan başı hasil olacağı bedihidir. Kulaklar dahi baş dibi bozulup dizilmeğe muhtaçtır. Çünkü her ne kadar kırk bin nefiste seksen bin kulak varsa da uzunlu kısali olduğundan yüz kırk bin ayaklık kulak vücuda getirilmek için bin-nisbe taksimi icap eder, ve kifayet eder. Kuyruk bahsine gelince yalnız otuz bin kuyruk olup bu ise hemen bir boyda bir ceremede bulunduğundan taksime sığar yeri yok gibidir. Binaen-aleyh Diyojen insan ile hayvanı fark bir alamet olmak üzere kuyruğu haliyle yerinde bırakır." (Diyojen, 2 Kânunuevvel 1286, S.4, s.1-2).

Diyojen'in ikinci kez kapatılmasına ise 14 ve 15. Sayılarında yayımladığı fıkralar sebep oldu ve gazete on beş gün süreyle kapatıldı. Fıkralar şöyledir: "Dehlizden efendi arap

kölesine: -Reyhan, gündüz o mumu niye yaktın? -Hazineye bakmak için. -Ne var? -Ne olacak su çekilmiş fare dolu. (Diyojen, 20 Mart 1287, S.14, s.4)

İkinci fıkra "İhbarı gaybiye" başlığını taşımaktadır ve devamında: "Bir vakit gelecek ki gazetelere dua kü vazifesi verilmeyecek. Arzuhalçiler her yazdıkları arzuhale "bu kulları" diye başlayıp ve merahim-i aliyelerinden merci derke iktizayı halin icrası niyazım babında" ibaresiyle hitam vermek den fariğ olacaklar. Kâtip efendiler bir şey yazdıkları bir şey yazdıkları vakit manayı kafiyeden evvel düşünecekler veyahut ta yazamayacaklar. Yeni akılları kesince üç kere "kefareti budur" diye hokkaya tükürüp kalemlerinden firar edecekler. Fen defteri eşenlerine dörtlü dört ne eder denilince "tevekkeltu âlâ, eh on yedi eder" mahal edep sayılacak. Bir gazete es kaza burun, kulak bahsetse ederse herkes kulak kabartıp burundan tutulmayacak. Diyojen burundan, kulaktan, kuyruktan bahse muktedir olamazsa hiddetinden kabına sığamayıp küpünü mezara tahvil edecek. Terakkiyat-ı beşeriye hattı kemale baliğ oldukça çocuklar daha söze başlamadan okuyup yazmağa muktedir olacak ve binaen âleyh bunlar için o yokluk korukçu oğlu macununa bedel (Letaif-i Âsar) istimal olunacak. Erkekler sırmalı esvap giymemek hususunda olsun karılara taklit edecek. Tramvay ile demir köprü hitam bulacak fakat bu hatime ya ferdayı kıyamete veyahut ihtimaldir ki kıyamet bunların ferdasına tesadüf edecek. Diyojen gölge etmek niyazını terk ile fincancı katırlarını ürkütmemek çaresinin kendine beyan buyurulmasını İskender'in mezid inayetinden temenniye mecbur olacak. Tarih-i hicret tarih-i miladiyi geçerek yıldız bakarken pişkahındaki (önündeki) kuyuyu görmeye kadar olamayan müncemler saat bu zîcî muvakkat efendiler şa'reyni (iki yıldız) kantar ile vezin eden müverrihler pusulayı vakti aruzu hasıl her nevi mikyas mesahheyi şaşıracaklar ve mesela İskender zuhur-u Osmanlıdan birkaç yüz sene sonra tesadüf edeceğinden Rumlar bari bununla olsun Asya'yı istilaya muafık olduk diye teselli bulacaklar. Fransızca taraftarı olan hekimler sıhhatlıları büyük marazlara düşürmekle beraber basiretin dahi gözüne mil çekecek amma yine Türkleri Fransız etmeye muvafık olamayacak." (Diyojen, 7 Nisan 1287, S.15, s.4.)

Üçüncü kapanışı ise 121. Sayıda, Fransa'da sevdiği erkekle evlenemeyen bir kızın ahlaka aykırı biçimde intihar etmesini Diyojen'in bu olayı olduğu gibi nakletmesi

geleneklere aykırı bulunması ayrıca 123. "Bulgar ve Hason meselelerinin neticesi" başlıklı yazıyı hükümet işlerine karışmak şeklinde yorumlayıp gazeteyi iki ay kapattı. Yazılar aşağıdaki şekildedir:

Ben kıyamet kopacak dünya batacak Diyojen yalan söylemez der ve emsali asla vuku bulmamış bir takım alametlerini sayar dökerimde yine bizim bazı şık beyleri inandıramam. Çünkü bunlar sivilize derler eski efkârlar, batıl derler ne ise anlatılan inanmasınlar. İşte bir kıyamet alameti daha Fransız gazetelerinden okudum şöyle ki Fransa'da bir matmazel kedi kendisini itlaf etmiş. Ama buna şimdi bizim beyler "böyle şeyler daima olabilir mesela bir kız bir delikanlıyı sever ve delikanlı da kızı sever. Fakat valide ve pederi bunların birbirleriyle izdivacına mümâne'et ederler. Artık o biçarelere ne yapsınlar. Sen Benedetto Manastırından gaib olan kız gibi kendilerini gaib etmeyi düşünemeyerek (artık bu halde dünyada can azabı çekmekten ise bir ayak evvel olup gitmek evladır) diye kendi kendilerini itlaf ederler." Derler ve asla ehemmiyet bile vermezler.

Pekala ama tahzirat adamdan bu güne gelinceye kadar canından bıkmış olanların adetleri ya tabanca ya bıçak ya ip ya zehir ile ve yahut denize ve kuyuya atlayarak ölmek idi. Lakin merhum ahirete bu yolların hiç birisinden gitmeyip menzil maksadına kazık başından uçup gitmeyi zihninde daha kestirme bulmuştur.... Aman ya Rab ne günlere kaldık. Bir kız kendi kendini nasıl kazıklayabilir! Hem bu yalan değil ha! Yukarıda dediğim gibi Fransız gazetelerinde okudum. Eğer bizimkiler olsa idi inanmazdım... Biçare kızcağız gece gündüz ateş aşkıyla yanıp tutuştuğu sevgilisinin fakir hali cihetiyle pederi ve validesinin kendisini vermeyeceklerini anladığında derhal eline bir süpürge sopası alarak odasına girmiş ve kapısını içe kapamış. Ertesi gün öğleler olup ta kızın odadan çıkmadığını validesi görüp merak ederek ve zevciyle beraber kızın odası kapısını kırarak içeri girip bakarlar ki ne baksınlar. Kız bir sırık üzerine çıkmış oturuyor. "Oraya ne yapıyorsun ? aşağı insene aaaa" dediğinde kız dahi "Kızlarımı kendi istedikleri kocaya vermeyen analar babalar nihayet olduklarını bu halde görürler." Demiş ve bir saat sonra ruhunu da teslim etmiş.

Ey bey oğlu elebileri dünyada neler olurmuş anladınız. Ya artık bundan sonra matmazellerinize eyi bakınız yoksa... ben karışmam ha! (Diyojen, 13 Mayıs 1288, S.121. s. 1-2)

"Bulgar ve Hason meselelerinin neticesi"

Biraz vakitten beri vuku bulan hallere bakılır ise hükümet-i seniyye bütün meseleleri ortadan kaldırıp denize dökmek istiyor halbuki burası ekserimizin işine gelmez. Biz meselesiz yaşayamayız mesele bizim ma belhayatımızdır. Birbirimize kinimiz, garezimiz olmazsa neyle eğleneceğiz, nasıl vakit geçireceğiz. Akşam işret meclisinde kimlere sövüp sayacağız, kimi fasıl edeceğiz. Hükümet bunları nazarı ehemmiyete almadıktan başka kalmış da 'ben ortalıkta mesele bırakmayıp hepsini halledeceğim' deyip gidiyor. Halbuki meseleleri ortadan kaldırmak bizi mahvetmek demektir. Terakki edelim amma meselelerde terakki edelim. İnşallah bu meseleler ortadan kalkmaz zira kalkar ise halimiz fena. O vakit yaşamaya lüzum kalmaz.

Hamdolsun hükümet o niyetine nail olamadı olamayacak. O ne kadar açık göz ise biz ondan aıkgzz şimdi Bulgarlara bir ferman verdi bir Ekzarak (Bulgarlara ait özel kilise) yaptılar. Güzel ama Bulgar karındaşlarımız delimi? Hiç meselesiz yaşayabilirler mi? Onlar Ekzarak isterlerdi amma mesele ortadan kalkmamalı idi. İşte onun için kimisi Ekzarak Efendiye, kimisi Patrik efendiye tabi olacaklar imiş. İşte sana yeni bir mesele daha.

Gelelim Rumlara: Geçenlerde, Patrik efendinin daveti zerine Bulgar meselesi hakkında içtima meclise gelmek istemeyen bazı ufak patrik efendilerin ve metropolitlerin büyük patrik efendinin emrine itaat etmediklerine bakılır ise bunlarda iki taraf olup bir mesele çıkaracakları gibi görünüyor. Artık hükümet de ister ise varsın ya şaraplarına su veyahut rakılarına şarap katmayı yasak etsin. Herifler yine bildikleri yoldan şaşmayacaklar.

Ermeni Katoliklerine gelince: Onların bir takımı da yeni intihab olunan patrik papa hazretlerinden aforozlu olduğu cihetle tanımak istemiyorlar imiş. şimdi Hason efendi, hilafikirandan ve papanın lahutiliğine (yanılmazlığına) inananlardan bir takımı bir

takımı dahi gūnahtan korkarak bu aforozlu denilen patrik efendinin elini öpmeyecekler ve gerek utandıklarından ve gerek başka sebeplerden dolayı Hason efendi taraıdararıyla da birleşmeyecekler. Bir üçüncü meselede onlar çıkaracaklar. Ve böylece bir meselenin hallinden iki mesele doğmuş olacak. Eğer hükümet ister ise varsın onları da hal etsin. Hamt olsun biz onların dahi her birinden beşer tane daha mesele çıkarmak yolunu buluruz. Senin mesele dediğın masallarda rivayet olunan (Hidra) namı yedi başlı dev'e benzer ki her kafasını kesecek olsak derhal yerine yedi tane daha çıkar. (Diyojen, 20 Mayıs 1288, S.123. s.1)

Diyojen yeni yayımına iki ay sonra 20 Temmuz 1288 tarihinde başladı gazetesinin ilk sayısında resmi ilanı şu şekilde verdi.

Bundan iki ay evvel yani 24 Rebiul-Evvel sene 89 ve 20 Mayıs sene 88 tarihinde Matbuat Müdürlüğü canibinden aldığımız Beyanname-i Resmîyedir. "Diyojen gazetesi 121 numrolu nüshalarında adaba mugayir fıkralar neşr eylediğı gibi 123 numrolu nüshasında dahi hükümete dokunacak bir makale-i tezyifiye ile bir de resim (Ek A1) derc eylemiş olduğundan 12 Mart sene 1867 kararname mucibince tarih-i ilanından itibaren iki ay müddetle tadil edilmiştir. Tercüman-ı Divan-ı Hümayun. Sadullah." (Diyojen, 20 Temmuz, 1288, S.124. s.1).

Diyojen 128. Sayısında Namık Kemal tarafından kaleme alınan ve Sadrazam Mahmut Nedim Paşayı kediye benzetererek hiciv eden "Kedi Mersiyesi" adlı bir manzume yayımladı. Bu mersiye çok tutuldu ve Çaylak gazetesi 23. Sayısında "Diyojen'in Kedisi" başlığıyla aynen yayımladı. Diyojen 132. Sayısında Kedi Mersiyesine ek olarak bir de "Köpek Mersiyesi" yayımladı. Bu mersiyeden hükümet rahatsız oldu ve 133. Sayıda yayımlanan bir uyarı gönderdi.

Resmi Uyarı: "Gazetelerin muhakeme-i vukuatça haiz oldukları maad ve niyet kuyud-u edebiye ile mukayyet ve meşrut olduğu gibi matbuatın tarz ve münazarası terbiye-i umumiyenin numune-i imtisal olmak lazım gelir iken, Diyojen gazetesinin şu aralık kullandığı lisan hududu marufu tecavüz etmiş ve hatta 132. numrolu nüshasında derc eylediğı manzumede bir takım tabirat-ı galiza ve müstehcene isti'maline kadar gitmiş

olduğundan bu tür mütecavizat bir daha tekerrür eder ise tağdil edileceği ihtar olunur. 25 Cemadiyel-Ahir sene 289 ve 17 Ağustos 288. Tecüman-ı Divan-ı Hümayun. Sdullah. (Diyojen,19 Ağustos 1288, S.133, s.1).

Diyojen'in dördüncü ve son defa kapatılması ise 179, 180 ve 182. sayılarında Rusya Çarı ile Mısır Hıdivi İsmail Paşa ve Rus başbakanı Gorcakof ile Rus elçisi İgnatıyef'in ağızlarından hayali mektuplar yazması üzerine olmuştur. Bu hayali mektupları Hakayikul Vakayi gazetesi ciddiye alarak "Devlet ileri gelenleri ağızından sahte mektup yazmak" şeklinde yorumladı ve eleştirdi (İskit, 1945:341). Diyojen Hakayikul Vakayi'ye cevap vermek için "Biz mahut mektubu kaleme alırken işin her köşesini, bucağını yoklamıştık. Ancak bu mektubun ciddi bir şey olduğunu zannedebilecek kadar ahmak, değil gazete yazarlarda, değil gazete okuyanlarda, Trabzonlu kayıkçılar içinde bile bulunacağı sahihan hatırımızdan geçmemiştii. İstanbul'da kadınlar ve çocuklar bile Diyojen'in mizahçı bir adam olduğu gibi gazetesinin dahi mizaha mahsus olduğunu herkes işitmiş ve anlamışken Hakayik'in kulaklarına (pamuk küçük gelir) paçavra tıkanmış olduğu kimin hatırına gelir? Panosyan kadarda mı olamadın, zo.." bir yazı yayımladı (Diyojen, 27 Kânunuevvel 1288, S.182, s.1).

Diyojen'in bu savunması da hükümeti ikna etmedi ve Diyojen tamamen kapatıldı. Kapatılma ilanında "Diyojen gazetesi mizaha mahsus bir gazete olduğunu bahane ederek adab-ı umumiye ve kaide-i hükümetin gösteremeyeceği bir yolda idare-i lisan etmeyi itiyat etmiş ve tashih-i usul etmesi için defaatla ihtar ve tembih ve birkaç kere tatil dahi edilmiş ise gene mesleğinde ısrar ve 179 ve180 ve 182 numrolarında dahi bazı zevat-ı fihamın şan ve haysiyetine dokunacak isnadatı şamil imzalarıyla sahte mektuplar neşretmek faciasına kadar ihtiyar etmiş olduğuna ve bu halile devamı asla caiz olamayacağına binaen 12 Mart 1867 tarihli kararname mucibince işbu tarihten itibaren külliye fesih ve ilga" edildiği ilan edilmiştir.

5. MİZAH DERGİLERİNİN SİYASİ GELİŞMELERE TUTUMU

5.1. Karadağ, Sırbistan, Hersek ve Bulgar Olayları

Fransız ihtilalinden sonra Balkanlarda Osmanlı yönetiminde bulunan Hıristiyan tebaa, bölgede çıkarları bulunan Avusturya ve Rusya'nın da kışkırtmalarıyla Osmanlıya karşı isyan etmeye başladılar. İlk defa Sırlar 1804'te isyan ettiler. 1829 Edirne Antlaşmasıyla özerkliğine kavuştular (Shaw, 1983:187-190). 1862 yılında Sırlar jandarma kuvvetlerinin sayısını hızla artırmaya başladılar. Babıâli eşkıyalık yapmış kişilerin bu kuvvetlere alındığını tespit etti. Aynı yıl Sırlar bölgedeki Müslüman halka saldırarak isyanı başlattılar. Osmanlı kuvvetleri Belgrat'ı topa tutarak karşılık verdiler. Avrupa devletlerinin araya girmesiyle 1867'de barış sağlandı. Avrupa devletlerinden beklediği desteği bulamayan Osmanlı Devleti Sırbistan'da ki kalelerde Sırp bayrağı yanında Osmanlı bayrağının da bulunması şartıyla tüm kalelerdeki Osmanlı kuvvetlerini geri çekti ve kaleleri Sırlara teslim etti. Türk askerinin kalelerden çekilmesi Türk halkını çok derinden üzdü. 1875'te Hersek isyanı patlak verdi. Osmanlı kuvvetleri isyanı bastırılınca Avusturya ve Rusya'nın kışkırtmasıyla Sırlar Osmanlıya karşı savaşa giriştiler. Bir gün sonra da Karadağ savaşa girdi Avrupa da beklenilenin tersine Osmanlı kuvvetleri savaşı kazandı. Daha sonra Avrupa devletleri Osmanlı-Rus savaşına sebep olacak olan İstanbul konferansını topladılar ve Osmanlıya ağır şartlar ileri sürdüler. Osmanlı devleti bu şartları kabul etmeyince Rusya Osmanlıya savaş ilan etti. Sırbistan 1878 Berlin Antlaşmasıyla bağımsızlığını kazandı (Karal, c.viii. 14-24).

Hersek olaylarına gelince. 1861 yılında Hersek Hıristiyanları Osmanlı yöneticilerinin kendilerine zulüm yaptıklarını iddia ederek isyan ettiler. Bunu fırsat bilen ve silahlanmasını sürdüren Karadağ da isyana katıldı. Ömer paşanın Karadağlıları yenmesi üzerine Avrupalılar Osmanlıya nota çekerek savaşı durdurmasını istediler. 1862 yılında yapılan antlaşmayla her iki taraf savaş öncesi duruma geri çekildi. 1875 yılında ki Hersek isyanını fırsat bilen Karadağ, Sırların savaşa girmesiyle savaşa girdiler (Karal, c.vii. 3-6).

1875 yılında Hersek de bir grup Hıristiyan halk vergilerini vermeyip isyan çıkardılar. Bosna valisi olayın üzerine gitmeyip İstanbul'dan nasıl hareket etmesi gerektiğini sordu. Babıali isyanı ilk önce ciddiye almadı fakat isyan yayılınca Osmanlı devleti müdahale etti ve olayları bastırdı. Bu durum Avrupa da "İslamlar Hıristiyanları katlediyor" şeklinde yayıldı. Avusturya, Rusya ve Almanya Balkanlardaki Hıristiyan halk lehinde bir notayı Osmanlıya iletiler. Osmanlı notayı kabul etti fakat bunu isyancılar yeterli bulmayarak, Sırbistan ve Karadağ'ın desteklerini alarak isyana devam ettiler. Bunu fırsat bilen Bulgaristan da Rusya'nın kışkırtmasıyla savaşa girdi. Rus elçisi İgnatiyef'in tavsiyelerini dinleyen sadrazam Mahmut Nedim Paşa olaylara seyirci kaldı. Olayların ciddiyeti anlaşılınca bastırıldı. Kısa süre sonra Avusturya ve Rusya'nın kışkırtmalarıyla Sırbistan ve Karadağ peş peşe savaşa girdiler. Osmanlı ordusu her ikisini de 1876'da yenmeyi başardı (Karal, c.viii. 14-24).

Bu dönemde sadece Balkan devletleri değil Osmanlıda silahlanmaya önem vermişti. Sultan Abdulaziz en yeni silahların orduya alınmasını emretmişti. O devre kadar kullanılmakta olan çakmaklı tüfekler kapsüllü tüfeklerle hızlı bir şekilde değiştirilmeye başlandı. Prusya'nın icat ettiği dakikada on, on beş mermi atan silahlardan alınmaya başlandı (Karal, c.vii. 184-185). Bölgedeki bu silahlanma yarışı Çingiraklı Tatar'ın gözünden kaçmadı. Bu durumu her tarafı silah dolmuş bir adam karikatürünün altında "fantezi çok, para hiç yok" anlamına gelen "fantazyaya kıtır, fülüs mafiş" yazısıyla çizerek devletlerin parası olmadığı halde silah yarışından da geri kalmadıklarını ima etti (Ek B1).

Sultan Abdulaziz döneminde en önemli siyasi olaylar Balkanlardaki ayaklanmalardır. Hızlı silahlanma sonucu o bölgede 1867 den itibaren olaylar hızlandı. Balkanlardaki ayaklanmaları Çaylak gazetesi çok önem vermiştir. Hemen hemen her sayısında bu konuyu işleyen hükümetin dikkatini çeken karikatürler çizmiştir. Olaylar arifesinde yakalanan bir Sırp komitesi liderinin perişan haldeki karikatürünü büyük bir zevkle vermiştir (Ek B2).

Mizah gazeteleri Balkanlarda ki yabancı ellerin faaliyetlerini de iyi görmüştür. Özellikle Rusya'yı kastederek "Ayı"lı karikatürlere yer vermiştir. Çaylak 5 temmuz 1292 tarihli

24. Sayısında, üzerlerinde "Karadağ", "Sırbistan" yazılı armutlara uzanan bir el çizip altında "sizin ikinizde olmuşa benziyorsunuz, size ayı dadanmadan bari ben yiyeyim" yazısını yazmıştır. Burada Rusya bölgeye bulaşmadan Osmanlının olaylara hakim olmasını ima etmektedir (Ek B3).

Balkan olayları patlak verdiğinde başta Rusya'da ve Avusturya'da olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinde gönüllü askerler toplanmaya başlanmıştır. Yapılan propagandada bu askerler oralara medeniyet getirecekti (Karal, 1988:c.viii. 16). Bu durumda karikatürlere alaylı bir şekilde yansdı. Gönüllü birlikleri ceplerinde içki şişesi taşıyan sarhoş olmuş değişik hayvanlar şeklinde verildi. Alt yazısında ise "bunlar mı insaniyet ve medeniyeti Sırbistan'a getirecekler" şeklinde olmuştur (Ek B4).

1875 Hersek isyanı başladığında Bosna valisi Derviş Paşa olayların üzerine gidememiş İstanbul'dan talimat beklemişti. Yakalanan bazı ihtilalciler ise Rus elçisi İgnatiyef'in etkisinde kalan Sadrazam Mahmut Nedim Paşa tarafından serbest bırakıldı (Karal, 1988:c.vii., 97). Bu durumu Çaylak gazetesi, iki Türk zeybeği tarafından esir edilen bir Sırp askerinin serbest bırakılmasını karikatürize edip altına "işte hali mağlûbiyet de Milan'ın krallığı bunun gibidir" yazısıyla vererek hükümetin yanlış tutumunu mizahi üslûpla eleştirmiştir (Ek B5).

Osmanlı devleti Sırbistan ve Karadağ ile savaşa girdiğinde dünya kamu oyunda Osmanlı'nın yenileceği hususunda bir kanaat vardı (Karal, 1988:viii., 17). O dönemde Sırbistan ordusu komutanı Rus asıllı Çarnayef (Shaw, 1983:ii., 218) savaşın en ateşli savunucusu idi. Beklenenin aksine Osmanlılar her iki devleti de yenmeyi başardılar. Sırlar zafer umarken yenilgi alınca şaşkırdılar (Ek B6).

Savaş Osmanlı askerinin bir çok eksliğine rağmen (Ek B7) Osmanlı lehinde gelişti. Bu durum ilk önce Rusya'yı harekete geçirdi. Aslında Sırların tüm ipleri Rusya'nın elindedir (Ek B8). Ardından da diğer Avrupalı devletler de araya girmeye ve barış imzalaması için Osmanlıya baskı yapmaya başladılar (Karal, 1988:viii., 22). Mizah dergilerine göre Avrupalılar hiçte barış yanlısı değildiler (Ek B9). Osmanlı galip olmasına rağmen ipleri başkasına bırakması Çaylak'ı rahatsız etti ve kendine has çözüm

önerisinde bulundu. Ona göre Osmanlıya bağlı fakat ona karşı savaşan Balkan devletlerinin iplerini Osmanlı eline almalı istediği zaman binip istediği zaman da kamçılmalı (Ek B10). Olaylar kızıştıkça başta Rusya olmak üzere Avrupa devletleri balkanlara karıştıkça Çaylak'ın önerileri biraz daha sertleşmektedir. Çaylak yaptığı karikatürde Tuna'da balık yakalamıştır fakat bu balıklar murdar ayı balıklarıdır ve hiçbir işe yaramazlar bu sebeple başları ezilip nehre atılmalıdır (Ek B11). Mizah gazeteleri olaylara karşı tutumunu en son merhaleye ulaştır; oda Balkanlardaki azınlıkların hepsini kürekle denize dökmektir (Ek B12).

5. 2. Rusya ile İlişkiler

Mizah gazetelerinin bir çoğu Rusya'yı Osmanlı Devletinin iç işlerine karışan ve onun üzerinde emelleri olan devlet olarak görmektedirler. Diyojen gazetesi 179. sayısında Rus Çarı Aleksander'ın ağzından Mısır Hidiv'ine hayali mektuplar yazdı. Bu mektupta Rus Çarı "Bizlerin muradı cihanı bizzat kendi yed-i idaremize iletine almak olmayıp yeni bir muntazam devletin yed-i idaresinde görmek olduğuna ve eğer bu nasîb-i min tarafillah Rusya devletine müyesser ise ona hiçbir kimsenin diyeceği olamayacağına mebni bu babda hiçbir fikri muhasamın itirazına bakmayarak çalışmak boynumuzun borcudur" demektedir (Diyojen, 21 Kânunuevvel 1288, S.179, s.1-2). Diyojen'in kapanmasına sebep olan bu hayali mektupta Rusya'nın asıl hedefinin Dünyayı yönetmek olduğu anlaşılıyor.

Bulgarlar 1876 Mayıs ayında ayaklandılar ve yüzlerce Türk katledildi. Rus yanlısı olduğuna inanılan ve olaylar karşısında yetersiz kalan Sadrazam Mahmut Nedim Paşa muhalefet tarafından düşürüldü. Bu sebepten dolayı İstanbul'da Rusya'nın etkisi azaldı. Rus başbakanı Korçakov bir manevra yaparak bunu telafi etti. Yanına Alman başbakanı Bismark ve Avusturya başbakanı Andraşi'yi alarak Berlin Memorandumu'nu hazırladı. Beş maddeden olan bu proje çok ağır şartlardan oluşuyordu (Karal, 1988:viii.,99). Rusya'nı hazırladığı bu nota mizah gazetelerine yansdı. Çaylak bunu " Korçakov'un yaptığı şarkı notasının alaturkaya uymadığı şeklinde verdi" (Ek C1). Rusya isteklerinde ısrar ettikçe Çaylak'ın kalemi daha da sertleşir çizdiği bir ayı karikatürüne "Ben 1260 (1844) da böyle vakitsiz inden çıkmıştım da etrafımı dört avcı almış idi galiba bu defada

öyle olacak" dedirterek Rusya'ya karşı izlenecek yolu gösterir (Ek C2). Başka bir karikatürde Osmanlının ayağını kesmek isteyen Rusya'ya top şeklindeki bacağını göstererek, Osmanlının hala bitmediğini fakat gücünü de göstermesinin zamanının geldiğini belirtir (Ek C3).

5. 3. Avrupa ile İlişkiler

Osmanlı devleti Şark Meselesinde haklı olarak Paris Anlaşmasına göre Avrupa'dan yardım beklemektedir. Fakat bu yardım hiç gelmedi. Paris antlaşmasından sonra Avrupa'da durum değişmişti. Fransa Prusya'ya yenilmişti ve Rusya ile yakınlaşmak istiyordu. Bu sebepten Rusya'ya göz yumuyordu. Almanya ise Avusturya ve Rusya ile üç imparatorlar birliğini kurmuştu. Alman başbakanı Bismark Balkanlarda gözü olan Avusturya ve Rusya'ya bu sebepten göz yumuyordu (Armaoğlu, 1987:23). Çaylak Fransa'nın İstanbul'da ki elçisi Osmanlıyı oyalamasını bir karikatürle ortaya koyar (Ek D 1). Osmanlının yanında politika izler gibi gözükken İngiltere'de aslında Fransa ile aynı politikalar izlemektedir (Ek D 2). Osmanlı devleti sıkıştırılıp yalnızlığa itildikçe Çaylak artık Avrupalıları bir bütün olarak görür (Ek D3). Osmanlının sönmekte olduğunu kabul etmez; tersine diğer devletlerden daha parlak olduğunu gösterir (Ek D4).

6. MİZAH DERGİLERİNİN GÜNCEL KONULARA BAKIŞI

6.1. Batılılaşma ve Toplumsal Değişme

Toplumsal değişimin en hızlı yaşandığı bu dönemde mizah gazeteleri bu değişimi yansıtan bir çok karikatür ve yazılar yayınlamışlardır. Bu hızlı değişim en çok kadın ve erkeklerin giyim ve kuşamında görülüyor. Kadın giysilerinin belden aşağısı; uzun kuyruklu, bol elbiselerden oluşur (Ek E1). Üst kısımları ise vücudu belli edecek kadar dar, bazen de göğüslerin üst kısmını gösterecek şekildedir. Fakat alt taraflarına ise oldukça bol ve sanki "ayakları göstermek ayıpmış" gibi ayakları bile örten elbise giyerler (Ek E2). Kadınları bir kısmı çiçekli şapka takarken (Ek E3), bir kısmı taç yada yarım baş örtüsü kullanırlar (Ek E4). Bununla beraber ellerinde süslü şemsiye (Ek E5) ve boyunlarında kolye taşırlar (Ek E6). Dışarı çıkarken yüksek topuklu ayakkabı ve uzun kuyruğu olan etek giyerler. Eteklerinin kuyruklarını erkeklere taşıtmaktan çok memnun olurlar (Ek E7). Kadınlar arasında makyaj yapmak artık yayılma eğilimindedir; ve kadınlar modayı yakından takip ederler (Ek E8) ve yanlış giydikleri elbiseleri bile "şimdi moda değişip böyle giyilecekmiş" diyerek kendilerini kurtarmak isterler (Ek E3). Hatta dahada ileri giderek aylık modayı bile izlerler (Ek E9). Kadınlar bu dönemde balolara ilk defa gitmeye başlarlar (Ek E10). Kadın erkeğin beraber dans etmeleri toplumda çok kötü olarak karşılanır. Mizah basını bunu konu sık sık konu edinir (Ek E11). Fakat bu değişme ile eski ile yeni çatışması da başlar. Geleneği muhafaza eden kadınlar, bu değişmeyi edepsizlik olarak algırlar. Yenilikçi kadınlar ise "bu asrı terakkide" eski kıyafetten utanılması gerektiğini savunurlar (Ek E12). Hızlı değişimin olduğu bu çağda, kadınlar gelenekleri korumak ile değişim arasında kalırlar. Yüzlerine peçe takarken boyunlarını ve göğüslerini gösteren elbise giyerler (Ek E13). Bu tartışmalar bir nevi günümüze kadar gelen eski yeni tartışmalarının başlangıcıdır. Sanılanın tersine müslüman kadınlar, gayrimüslim kadınlardan hiçte geri kalmamışlardır (Ek E14).

Kadınlardaki bu değişiklikle hiç şüphesiz beraberinde kadın erkek eşitliği tartışmasını da getirdi. Avrupa gündemine oturmuş olan kadın hakları Osmanlıya daha geç gelmiştir. Avrupa'daki bu tartışmalar, yabancı gazetelerden takip edilerek haberdar olunuyordu.

Kadın erkek eşitliğini Osmanlıda doktor Zifos savunuyordu (Şeni, 1991:206). Hayal gazetesi Dr. Zifos'un savunduğu eşitlik, feminizm gibi konuları karikatürleriyle irdeledi. Bir çalışmasında; tiyatrocunun bir erkeğin kadın kıyafetlerini giyerken çektiği zorluktan dolayı şikayetini Dr. Zifosa sitem ederek vermiştir (Ek E15). Diğer bir nüshada Dr. Zifosun savunduklarının anlaşılmadığını anlatmak istercesine kocasıyla eşit olmak isteyen bir kadın taburenin üzerine çıkararak bu isteğini gerçekleştirmek ister (Ek E16). Fakat, feminizm hareketi de yavaş yavaş Osmanlıya gündeme geldiği anlaşılıyor. Hayal gazetesi Dr. Zifosun görüşlerinden etkilenerek sadece kadınlardan meydana gelen bir birlik resmi vererek bunun adeta erkeklerden daha cesurca savaşacaklarını ve onların dünyayı ele geçirebileceklerini ima eden alt yazıyla verir (Ek E17).

Erkekler ise smokin elbiseli, kelebek gözlüklü, ellerinde bastonu ve başlarında fötr şapkasıyla bu değişime uymaya çalışırlar (Ek E1). Erkeklerde Batı tarzı giyinmenin medenileşmekle eşdeğer olduğuna inanırlar. Bu düşünceyi en güzel Alaturka elbiselerini çıkarıp Batı tarzı elbise giyen Karagöz'ün, Hacivat'a "...zaman sana uymaz ise, uy zamana sen" şeklinde verdiği cevaptır (Ek E18). Fakat insanlar batılı kıyafetleri giymekten hem geri kalmazlar, hem de yaptıkları işin pek doğru olmadığına inanırlar (Ek E19). İnsanlar medeni olduklarını göstermek için kendi karınlarını doyuramazken köpek beslerler fakat mizah basını bunu yermekten geri kalmazlar (Ek E20). Bu değişime hakkıyla ayak uydurabilmenin yolu çok para sahibi olmaktan geçer. Erkeklerde paralarını göstermek için cepleri dışarıda olan pantolonlar icat ederler (Ek E21). Ayrıca bu hızlı değişimin nereye varacağını tahmin edeler (Ek E22). Bu hızlı değişim sadece yetişkinleri değil çocukları da etkiler (Ek E23).

6.2. İlerleme

O dönemde ki en önemli mesele ilerlemedir. Osmanlı artık tüm cephelerde yenilgiye uğramaktadır. Gazeteler her gün Avrupa'daki icatlardan bahsetmektedir. Osmanlı devleti de bu değişime kendince uymaya çalışmaktadır. Diyojen gazetesi bu çabaları mizah gazetesine yakışır şekilde eleştirir. Bu konuyla ilgili "Terakki" başlıklı şu makale örnek olarak verilebilir. "Memleketimizde terakki için gazetelerin hepsi dua etmektedirler. Siz bu dualara amin diyor musunuz? Sakın ha demeyiniz! Bilirmisiniz?

Terakki ne demektir. Terakki, bir buçuk seneden beri çıkmamakta olan gazete demek değildir. Terakki, bir şeyin büyümesi ve ileri gitmesi demektir. Şimdi gazetelerin dua ettikleri terakki hasıl olacak olursa ne olur bilirmisiniz? Şimdi, sokaklarımızda bir karış çamur varken insan boyu çamur olmuş olur. Öyle ya, başka ne olur? Terakki, eski halinden daha ziyade çoğalmak ileri gitmek değil mi? Mesela, şimdi sokaklarımızın karanlığı ne derece malumdur. Daha ziyade terakki edecek olsalar bunlar zulmet cihetiyle adeta cehennemden nişan verecek .. maluma, terakki her şeyde olacaktır. O halde köpeklerin yaygarası çoğalmayacak mı? Tabla ve arka satıcıları daha çok bağdırmayacak mı? Bir gürültü, bir kıyamet mahalakallah gidecek .. Eğer memleketimizin böyle bir halde daimi surette kalmasını isterseniz gazetelerin duası daimi surette makbul olmak için amin deyiniz. Ben ise terakki istemem, inkılap isterim. Sokaklarımız pislikten temizliğe münkalib olmalı. Seyir ve cemiyet, mahallerimizin rezaleti edebe münkalib olmalı. Altıncı daire sahihan bir dairei belediyeye münkalib olmalı. Sözü uzatmaya var mı? Artık beni yormayınız. Panosyan'ın kulakları insan kulağına münkalib olmalı. Gülidıs'in tiyatrosu Osmanlı tiyatrosuna münkalib olmalı ... Münkalib olmalı .. olmalı .. olmalı" diyerek problemlere çözüm olacak bir ilerleme istemektedir (Diyoben, 11 Teşrinisani 1288, S.162, s.1).

Mizah gazeteleri sadece şekilde kalan ilerlemeden şikayetçidir. Hayal gazetesi yaptığı bir karikatürde batılı kıyafetlerin medeniyetin sembolü olmasını yerer (Ek F1). Başka bir çalışmada ise medeniyet yazan bir arabada Avrupa'yı temsil eden ve elini Osmanlı kadınına uzatan bir adamın seyahatini vererek aslında ilerlemenin kendimize ait olmasını ifade eder (Ek F2). Sultan Abdulaziz döneminde ilk tren yolu inşası çalışmaları vardır. Fakat bu çalışmalarda olması gerektiği gibi değildir; yollar gereksiz yere uzatılmıştır (Ek F3). Yapılan tren yolları da ulaşımı hızlandırması gerekirken daha da yavaşlatır (Ek F4). O devirdeki önemli bir yenilikte Tünel inşasıdır; fakat onun işletmesine de fesat karışmıştır (Ek F5). Diğer bir yenilikte atların çektiği çok kişilerin taşındığı Ominibus'tır; fakat oda her zaman işe yaramaz. İnsanların yardımıyla ancak hedefine ulaşır (Ek F6). Mizah gazeteleri bu dönemdeki bir çok teknolojik çarpıklıkları yansıtan çalışmalara yer vermişlerdir.

6.3. Mizah ve Yeni Osmanlılar

Yeni Osmanlılar cemiyeti, 1865 yılında Avrupa'da eğitim görmüş, varlıklı ailelilerin vatansever çocukları tarafından kurulmuştur. Bu gençler Avrupa'daki siyasi ve sosyal fikir akımlarını iyi biliyorlardı. Yurda döndükten sonra İtalya'daki Carbonari cemiyetini kendilerine model olarak almışlardır. Gizli olarak faaliyetlerine başlayan Yeni Osmanlılar cemiyetinin amacı muhalefet partisi gibi hareket edip, meşruti yönetimi ülkeye getirmektir.

1867 yılında bir kongre düzenleyen cemiyet, kırk kişilik bir fedai grubu kurarak Âli Paşayı ve taraftarlarını bertaraf edip Mahmut Nedim Paşayı sadrazam yapmayı planladılar. Fakat Âli paşa bunu haber aldı ve tutuklamalara başladı. Bunun üzerine cemiyet üyeleri yurt dışına kaçtılar. Cemiyet üyeleri Avrupa'nın değişik başkentlerinde Mısır valisi Mehmet Ali Paşanın torunu Fazıl Mustafa Paşanın maddi desteğiyle gazeteler çıkardılar. Cemiyet üyeleri arasında tam fikir birliği yoktu, bu sebepten dolayı 1871 de Âli Paşanın ölümü üzerine gruplar halinde yurda döndüler (Karal, 1988:vii., 300-315).

Bazı cemiyet üyeleri Âli Paşa ölmeden önce yurda dönerek ve gazetecilik yapıyorlardı. Âli Paşanın ölmesi üzerine, cemiyet üyelerinden EbuZZiya Tefvik bey Diyojen gazetesinde "Vasiyetname" başlıklı bir yazı yayımladı (Diyojen, 4 Teşrinievvel 1287, S.59, s.1-2). Yazının amacı Âli Paşanın ölümünü pek büyük kayıp sayanlara serzenişte bulunmaktı. Yazıda merhum Paşanın Hakayık gazetesinde yayımlanan vasiyetnamesi ile mizahi dil kullanılarak alay edildi. EbuZZiya Tefvik bunu yayımlayacak herhangi bir ciddi gazete bulamaz ve bu yazısını Diyojen de yayımlar. Diyojen adeta gayri resmi ilk muhalefet partisi sayılan yeni Osmanlıların yayın organı haline gelmişti (Kutay, 1970:34). EbuZZiya Tefvik bu konuda "... işte böyle zamanda, Diyojen, alaycı bir dille de olsa böyle ciddi konulara temas ediyordu. Sonraları bütün bütüne alaycı hiciv dolu yazılarla anlatmak ve yazmak istediğimiz fikirlerin yer bulduğu yayın vasıtası olmuştu. Ne istediyssek orada şaka diliyle yazardık. Ciddi bir dille yapılmasına imkan bulunamayan şeyler, onun sayfalarında pek güzel anlatılıyordu" (Tefvik, 1973:ii.,185). Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyesi olan EbuZZiya Tefvik'in de itiraf ettiği gibi açıktan

yazamadıkları fikirleri mizah diliyle yazıyorlar. Mizah gazetelerini adeta bir silah olarak iktidara karşı kullanıyorlardı.

6.4. Belediye işleri

Mizah basını, ilk çıkışından Sultan II. Abdulhamit tarafından yasaklanana kadar ki dönemde insanların sokaktaki yaşantısı hakkında oldukça geniş yer vermişlerdir. Mizah basını giyim modası, basın dünyası ve bazen güncel konular yanında, insanların sokak yaşantısını yansıtmışlardır. Genellikle, sokaktaki olaylar İstanbul'da geçmektedir (Ek G1). Avrupai ve geleneksel kıyafetlerin birbirine karıştığı, yoğun ve karışık bir kalabalığın gidip geldiği bir sokak. Bir otelinde aralarında bulunduğu cadde üstündeki sıra evler. O devirde atlarla çekilen ve içinde sıkışmış yolcuları ile yolda ilerlemekte olan iki katlı bir omnibus. Şahlanmış atların önünde bir adam sopa ile kalabalık arasında araca yol açmaya çalışmaktadır. Fakat birkaç adam aracın ve atların altında kalmıştır. Bu sahneyi gören bir kadın çığlık atmaktadır, bir satıcı oldukça yüklü iki eşeğini zaptetmeğe çalışmakta ve bir simitçide yere serpilmiş simitlerine bakmaktadır. Resmin alt yazısında alaylı bir yorum yapılmıştır: "Güya Payitaht ile havalisi beninde intikalatı kolaylandırmak pek elzem imiş de" (Georgeon, 1998:24). Aynı konuyu başka gazetelerde işlemiştir (Ek G2).

Mizah basını halkın sokaklarda karşılaştığı sorunlara sıkça yer vermiştir. Bunlar çok yavaş giden hatta topalların bile geçtiği omnibuslardır (Ek G3). Başka çalışmalarda bu ilkel tramvayların niçin bu kadar yavaş olduklarının cevabında gösterilir bu atlara kötü bakılmasıdır (Ek G4). Diğer bir konu, aşırı kötü kokan Kasımpaşa deresidir (Ek G5). Kötü kokan sadece Kasımpaşa deresi değildir Galatanın bazı caddeleride kötü kokmaktadır (Ek G6). Yada belediye işçilerinin sokakları temizlerken insanları toza boğması (Ek G7) veya yağmurun yağmasıyla hayatın felç olması gibi konular olabilir. Kışın yağmur yağdığında Beyoğlu sokaklarını çamur seli basar. resimden anlaşıldığına göre bu sel insanların yanında sokak hayvanlarını, at arabalarını ve çöpleri sürükleyerek denize döker. Evlerindeki insanlar sel için de balık yakalamaya çalışırlar. Fakat, ancak balık yerine şapka, kedi, köpek, sandalye, çizme gibi selin içindekileri yakalayabilirler (Ek G8). Mizah basını hemen kendine has çözüm üretir. Bunlar

Karagöz icadı ayakçaklardır. İnsanlar bunları kullanarak çamurlu sel haline gelmiş sokakları geçerler (Ek G9). İnsanlar eğer aniden sele yakalanırlarsa, sele kapılmadan yürümek için ayaklarına balonlar takarak yürürler böylece günlük hayatlarını devam ettirirler (Ek G10). Bu çamur deryasına ulaşım araçları da ayak uydururlar. Bunlar, altında tekerleri üzerinde yelkeni ve dümeni olan fakat atların çektiği kayıklardır. Böylece aniden çıkacak sele karşı tedbir almışlardır (Ek G11). Diğer bir araçta bu ani felakete uyum gösterir. Bu atların çektiği omnibus denen ilk tramvaydır. Sel ortalığı kaplamıştır ve atlar yoktur. Fakat bu araç çatısında yelkeni olan ve kürekleri yolcular tarafından çekilen bir çeşit vapura benzemiştir Ek G12).

Denizdeki ulaşımda pek farklı değildir. Şirket-i Hayriye'nin vapurları çok yavaştır; öyleki sıradan balıkçı kayıkları bu yandan çarklı buharlı vapurları her zaman geçer (Ek G13). Başka bir problemde vapurların kapasitesinden fazla yolcu taşımalarıdır. Hatta vapurun bacasının içi bile doludur. Buda vapurların her zaman batma tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını gösterir (Ek G14). Başka bir problemde vapurun dengesini sağlamak için insanları vapurun bir ötesine bir berisine sürmektir. Bunun çözümü de cambaz sopasıyla halledilir (Ek G15). Tüm bu insanları bunaltan eksiklikler yanında bir de galata köprüsü en beklenmedik zamanda açılır (Ek G16). Bütün bunların yanında içme sularının içinden ilginç böcekler çıkar (Ek G17). Bütün bunların yanında postacıların kaplumbağa hızıyla çalıştıkları anlaşılmaktadır (Ek G18).

6.5. Basın ve Sansür

Mizah gazetelerinin en çok yer verdikleri konulardan bir diğerside basın dünyasındaki olaylardır. Bunlar basın özgürlüğü, sansür, gazetelerin politik yapıları, gazetelerin birbirleriyle olan rekabeti, yazarlar arası çekişmedir. Mizah basını bütün bu olaylara kendi üslûbuyla yaklaşmıştır.

En çok kapatılan mizah gazetesi olan Diyojen, sansür, basın yasası ve basın muhbirliği konusunda bir çok yazı yayınlamıştır. Diyojen, Garabet Panosyan adlı ermeni asıllı bir gazetecinin ki daha sonra milletvekili oldu, muhbir olduğuna inanır (Çeviker, 1986:22). Onu alaya alan yazılar ve resim yayınladı. Resim, (Ek H1) üstündeki şu alaylı yazıyla

verdi. "Şu acayip mahlukun ne olduğunu bilene Diyojen'in ilk nüshasından bu nüshaya kadar olan numroları meccanen verilecektir." Muhtemelen Teodor Kasap'ın yazdığı yazı şöyledir (Çeviker,1986:22). "Aman! İyi hatırıma geldi. Panosoğlu dostumuza ne buyurursunuz? Efem? Yolundamı?... Şunun hatırıma gelişine alimallah memnun oldum. Vay köpek oğlunun herifi! Allah senin eksikliğini Diyojen'e göstermesin! Efendim Panosoğlu! Ömrün, kulakların kadar uzun olsun! (Diyojen, 10 Ağustos 1287, S. 23+1, s.1). Namık Kemal tarafından yazılan (Çeviker, 1986:22) imzasız "Matbuat Nizamnamesi" başlıklı yazıda konu hakkında şunları yazdı ".....efkarı umimiyeyi hükümete bildirmek için gazeteler gibi bir lisan-ı sadakat mevcut iken onu koparıp ta yerine tahkik efkar-ı hıdmetini iyfa için casus denilen uzun kulakları kullanmakta ne letafet tasavvur olunabiliyor?" (Diyojen, 9 Ağustos 1288, S.130, s.1-2).

En çok yer verilen diğer bir konuda yeni ilan edilen Basın Nizamnamesi ile bir nevi sansür uygulamasıdır. Diyojen gazetesi 36. sayıda " Matbuat", 54. sayıda "Serbesti Matbuat"ve 130. sayıda "Matbuat Nizamnamesi" adlı başmakalelerinde konuya eleştiri olarak yazılar yazdı. Diyojen, yönetimi sert şekilde eleştiren yazılarından dolayı kapatıldı. Aynı kadro tarafından çıkarılan Çingiraklı Tatar Diyojen'in tavizsiz tutumunu espri konusu yaptı (Ek H2). Basın kanunnamesini en sert Hayal gazetesi eleştirdi. Gazete Karagözün ellerini ve ayaklarını zincire vurulmuş şekilde gösterdi ve ona "Nedir bu hal Karagöz" diye soran Hacivat'a cevaben "Kanun dairesinde serbesti Hacivat ?" dedirtti. Bu karikatür hükümeti çok sinirlendirdi ve hayal gazetesi kapatıldı, sahibi Teodor Kasap üç yıl hapis cezasına çarptırıldı (Ek H3). Hayal gazetesi Basın Kanununu eleştirmekten baştan beri hiç geri kalmamıştır. Bu kanunu gazetelerin üzerine geçirilmiş demir çember olarak yorumlamıştır (Ek H4). Bir çeşit peşin vergi olarak uygulanan ve gazetelerin üzerine yapıştırılan pullar halka pahalı gelmektedir çare olarak insanlar da bir raya gelerek gazete okumanın yolunu bulurlar (Ek H5).

Gazeteler sadece yönetimi eleştirmezler bazen birbirlerini eleştirirler. Çingiraklı Tatar yayın hayatına başladığını ilan ederken diğerlerinin kaçıyor gibi çizer (Ek H6). Hayal gazetesi ise diğer gazeteleri ciğerci çengellerine takarak Karagöz'e sokakta sattırır (Ek H7). Başka bir mizah gazetesi olan Latife de Hayal gazetesini hedef alır (Ek H8). Bazen

SONUÇ

Yukarıdaki çalışmada önce Avrupa'da ortaya çıkan, sonra Osmanlı imparatorluğunda kendine has şekilde gelişen mizah basınının ele aldığı konular incelenmiştir. Bu konular genellikle ülkede iyi gitmeyen işlerdir. Mizah basını bu konuları kendine has üslûbuyla işlemişlerdir. Konuları işlerken yazılı ve görsel unsurlar kullanmışlardır.

Mizah basını konulara sıradan insanların bakmadığı veya göremediği şekilde bakmıştır. Konuları dış politikadan iç politikaya kadar geniş yelpazede olmuştur. Rusların Balkanlardaki azınlıkları yönlendirdiği ve böylece Osmanlının iç işlerine karıştığı hem yazılarda hem karikatürlerde işlenmiştir. Balkanlardaki olaylarda önce yakalanan sonrada Rus etkisiyle esirlerin serbest bırakılması eleştirilmiştir. Söz konusu sadrazam Mahmut Nedim Paşanın politikaları eleştirildi. Paşa bizzat Namık Kemal tarafından kediye benzetilerek topa tutuldu. Sadrazamda bu durumdan çok rahatsız oldu ve dergi toplatıldı.

Tren yollarının var olan mesafeleri dahada uzatması gibi konular, mizah basınının iç politikayla ilgili ilgilendiği konulardır. Bu tür iç politikaya ait yorumlar da mevcut yönetimi çok rahatsız etmiştir. Özellikle izlenen mali politikalar, basın yasası ve belediye işleri bu basına sıkça konu olmuştur. Diyojen dergisinin hazinenin boş olduğuyula ilgili fıkra anlatması üzerine kapatılmıştır. Özellikle İstanbul'da ki aksaklıklar çok işlenmiş var olan aksaklıklar abartılarak işlenmiştir.

Mizah basını sadece yönetimi eleştirmemiş; toplumda aksayan, yada ters giden her türlü işleri eleştirmiştir. Bunlar; insanların Avrupa'ya gidip Türkçe'yi unutmaması, veya içi dolmamış taklit derecesine varan Batılılaşma çabalarıdır. Günlük hayattaki halkın yaşadığı toplumsal problemler de sıkça işlenmiştir. Yeni Osmanlı Cemiyeti üyesi olan Ebüzziya Tevfik tarafindanda itiraf edildiği, mizah basını gibi o dönemdeki tek muhalefet grubunun silahı olmuştur. Mizah basını karşısındakini öldürmeyen fakat rahatsız eden, düşündüren bir silah olmuştur.

de sadece tek bir gazete hedef alınır (Ek H9). Rum gazetecilere pek iyi gözle bakılmaz (Ek H10).

6.6. Sosyal Hayat

Mizah basını ilgilendiği bir çok konu arasında sosyal hayatla ilgili olan bölümler oldukça önemli yer tutar. Bunlar oldukça farklı konuları kapsamaktadır. Özellikle kadın erkek ilişkileri önemli yer tutar. Genç kadınlar bu çağda daha rahat sokağa çıkıp gezmektedir ve erkeklerde kadınların peşlerinden ayrılmazlar ve sonunda erkekler kadınlar tarafından kolayca balık gibi avlanırlar (Ek İ1). Kadınlar aslında erkeklerin bu ilgisinden rahatsızmış gibi görünseler de gizliden gizliye memnundurlar. Bu durum güya yüzlerini saklamak için taşıdıkları ufak şemsiyelerden anlaşılabilir (Ek E5). Erkekler bu değişime ayak uydurmakta çok zorlanırlar. Yüksek topuk giymiş "alafranga" kadınlarla gezmek için cambazlık derecesine varan işler yaparlar (Ek İ2). Genç kızın nişanlısına hediye olarak verdiği boynuz hemen mizah ustası tarafından kendine has yorumlanır (Ek İ3). Evlenmeden önce ve sonraki eşlerin davranışlarındaki farklılık davranış mizah basınının gözünden kaçmaz (Ek İ4). Kadınlar kocalarının yaptığı kaçamakları çocuklardan öğrenirler. Gazete böyle bir resmi "çocuktan al haberi" başlığıyla verir (Ek İ5). Fakat sadece kocalar yakayı ele vermez; kocasını aldatan kadınlarda bazen yakayı ele verir (Ek İ6). Bununla beraber çok çirkin olan kocasına candan sevdiği için katlanan kadınlarda vardır ve kocası için ne kadar fedakarlık yaptıklarını söylemekten geri durmazlar (Ek İ7). Çocuklar sadece anne veya babalarının kaçamaklarını ele vermezler; onların kavgalarını da dışarıya yansıtırlar (Ek İ8).

Bu çağda Fransızca öğrenmek oldukça revaçtadır (Ek İ9). Herkes medeni olmayı onunla ölçmektedir. Fakat insanlar Fransızca öğrenirken bile muzip şeyler düşünmekten geri kalmazlar. Bu dönemde açılması için çaba harcanan modern okullarda sanıldığı kadar ciddi eğitim verilmemektedir (Ek İ10). Öğretmen dahil tüm öğrenciler sınıfta uyumaktadır.

Avrupa'dan gelip Osmanlı topraklarında arkeolojik kazı yaparak kültürel değerleri alıp götüreren kişilerde mizah basını tarafından fark edilir. Alman arkeolog Prof. Dr. Şliman

bunların en ünlüsüdür. O devletten aldığı araştırma imtiyazı sayesinde Bergama'daki Zeus tapınağını söküp ülkesine götürdüğü gibi ardından da meşhur Truva hazinelerini yağmalar (Ek İ11). Bunun yanında ülkedeki yabancılarında ülkeyi tefecilik yoluyla soyduğu bilinmektedir. Devlete de borç verdikleri için ciddi olarak adlandırılan gazeteler onlar hakkında yazmayı tehlikeli bulmaktadırlar (Kutay, 1970:89). Fakat mizah gazeteleri bu konuda da diyeceğinden geri kalmıyorlar (Ek İ12). Yabancı soyguncuların yanında sokaktaki hırsızları (Ek İ13) ve dilencileri de kendi bakış açısıyla yansıtıyorlar (Ek İ14).

Osmanlı devletinin ekonomik durumu her gün kötüye doğru gitmektedir. Devlet açıklarını kapatmak için vergileri artırmaktadır buda halka ağır gelmektedir. Hayal gazetesi hazineyi kastederek kenarlarında yarıklar olan bir küp çizdi. Etrafındaki birkaç insan ellerindeki kovalarla bu küpü doldurmaya çalışıyorlar. Su ise yarıklardan akıp gidiyor. Altındaki yazıda ise "Doldurabilirse aşk olsun !!!" Bu karikatür hükümeti çok kızdırdı ve gazete üç ay kapatıldı (Ek H15). Ekonomik hayatın bozukluğu Galata Borsasına da yansır. Borsada işlerin pek iyi gitmediği anlaşılmaktadır. Oradaki insanların hali pek fenadır; kimi silahla kimi ipe kimide kuyuya atlayarak intihar etmektedir (Ek İ16). Osmanlı parası da çok hızlı değer kaybetmektedir. Öyle ki insanlar ufak para birimini görmeden bir üst birimi çıkmaktadır (Ek İ17). O çağda içki haneler her mahallede bulunamıyordu. Gazino sahipleri satışlarını artırmak için seyyar gazinolar yaparlardı (Ek İ18).

KAYNAKLAR

- ABr *AnaBritanica Genel Kültür Ansiklopedisi*, cilt16, İstanbul, AnaYayıncılık/
Encyclopedia Britanica, 1989.
- ARMAOĞLU, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,
Ankara,1987.
- ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman. *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*, Garanti
Matbaası, İstanbul, 1970.
- ÇEVİKER, Turgut. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Karikatürü*, "TCTA" cilt 4,
İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- _____. *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü, Tanzimat Dönemi 1867-1878*,
Adam Yayınları, İstanbul, 1986.
- DAVISON, Roderic H. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform*, cilt 1,2, Papirüs, İstanbul,
1997.
- DUMAN, Hasan. *İstanbul kütüphaneleri arap harfli süreli yayınlar toplu kataloğu
1828-1928, IRCICA*, İstanbul,1986.
- EBUZZİYA, Tevfik. *Yeni Osmanlılar Tarihi*, cilt 2, Kervan Yayıncılık, İstanbul,1973.
- EBUZZİYA, Ziyad. *Diyojen*, TDVİA. cilt 9, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul,1994.
- EVİRİMER, R. Necdet. *Türk Hiciv Edebiyatı*, Yalçın Ofset Yayınları, İstanbul, 1978.
- GEORGEON, François. "Şehrin Aynası: Osmanlı Mizah Basını" *Toplumsal Tarih*,
Ocak 1998, S.49, s.24-28.
- İSKİT, R. İskit. *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı,
İstanbul, 1939.
- _____. *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve politikaları*, Ankara, 1943.
- KABAKLI, Ahmet. *Türk Edebiyatı*, cilt 1, Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul, 1994.
- KARAL, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*, cilt 7,8, Türk Tarih Kurumu, Ankara,1988.
- KOÇU, R. Ekrem. *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1968.
- KOLOĞLU, Orhan. *Gırgır*, DBİA. cilt 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994,
İstanbul.
- _____. *Diyojen*, DBİA. cilt 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul,1994.
- _____. *1911-1912'de Karikatür Savaşı*, Engin Yayınları, Ankara, 1989.
- KUTAY, Cemal. *Nelere Gülerlerdi ? Geçmişten Günümüze Türk Kitaplığı*, İstanbul,

1970.

Nora ŞENİ-François GEORGEN, "Istanbul Dans La Presse Satirique Ottomane (1870-1876)" *Presse Turque et Presse de Turquie*, Varia Turcica xxii, Istanbul-Paris, 1992.

NÜZHET, Selim. *Türk Gazeteciliği*, Devlet matbaası, İstanbul, 1931.

ORAL, Fuat Süreyya. *Türk Basın Tarihi 1918-1965*, cilt 2, İstanbul, 1965.

ÖNGÖREN, Ferit. *50 Yıllık Türk Mizah ve Karikatürü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1973.

SHAW, Stanford J. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, cilt 1,2, e yayınları, İstanbul, 1983.

SUNGU, İhsan. "Teodor Kasap", *Aylık Ansiklopedi*, no. 4, Ağustos, İstanbul, 1944.

_____. "Diyogen Gazetesi", *Aylık Ansiklopedi*, no.11, Mart, İstanbul, 1945.

ŞAPOLYO, Enver Behnan. *Türk Gazeteciliği Tarihi*, İstanbul, 1971.

ŞENİ, Nora, "La Mode Le Vetement Feminin Dans La Presse Satirique d'Istanbul a la Fin du XIX. Siecle", *Presse Turque et Presse de Turquie*, Varia Turcica xxiii, İstanbul-Paris, 1992.

TDEA. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*, Dergah Yayınları, cilt 6, İstanbul, 1986.

TDKTS. *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1988.

TOPUZ, Hıfzı. *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.

TÖKİN, Füzûzan Hüsrev. *Basın Ansiklopedisi*, İstanbul, 1963.

ŞAHABETTİN, Cenap. *Evrak-ı Eyyam*, İstanbul, 1915.

VARLIK, M. Bülent. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mizah*, "TCTA" cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

YAZICI, Nesimi. *Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme*, Tanzimat'ın 150. Yıldönümü uluslar arası Sempozyumu, T.TK., Ankara, 1994.

YÜCEBAŞ, Hilmi. *Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi*, Yelken Matbaası, İstanbul, 1976.

Ek A1.

Girenlere günlük tütsü, çıkanlara na burun.

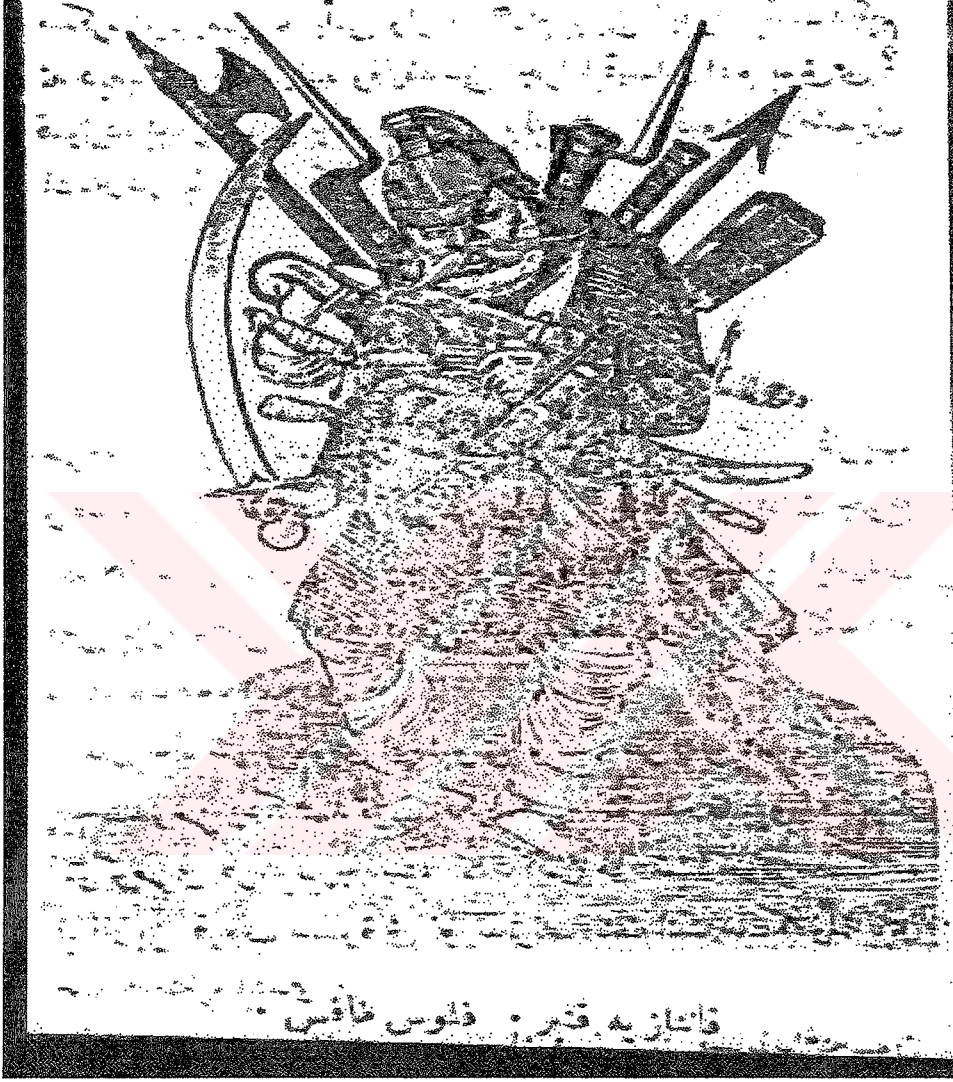
(Kapı üstü yazı; "Babiâli"; kadının eteğindeki, "LaTurquie"; torbanın üstündeki, "Günlük".

Devletin yarı resmi gazetesi olan LaTurquie, Babiâli'ye yeni gelen bakanlara dalkavukluk yapıp, iktidardan düşenlere nanik çekiyordu. (Çeviker, 1986:147).

Ek B1

Diyojen /1.6.1872/ S.123.

Ek B1.

Fantazya ktır, fülüs mafış. (Fantazya çok, para hiç yok.)

Çingiraklı Tatar /3.7.1873/ S.28.

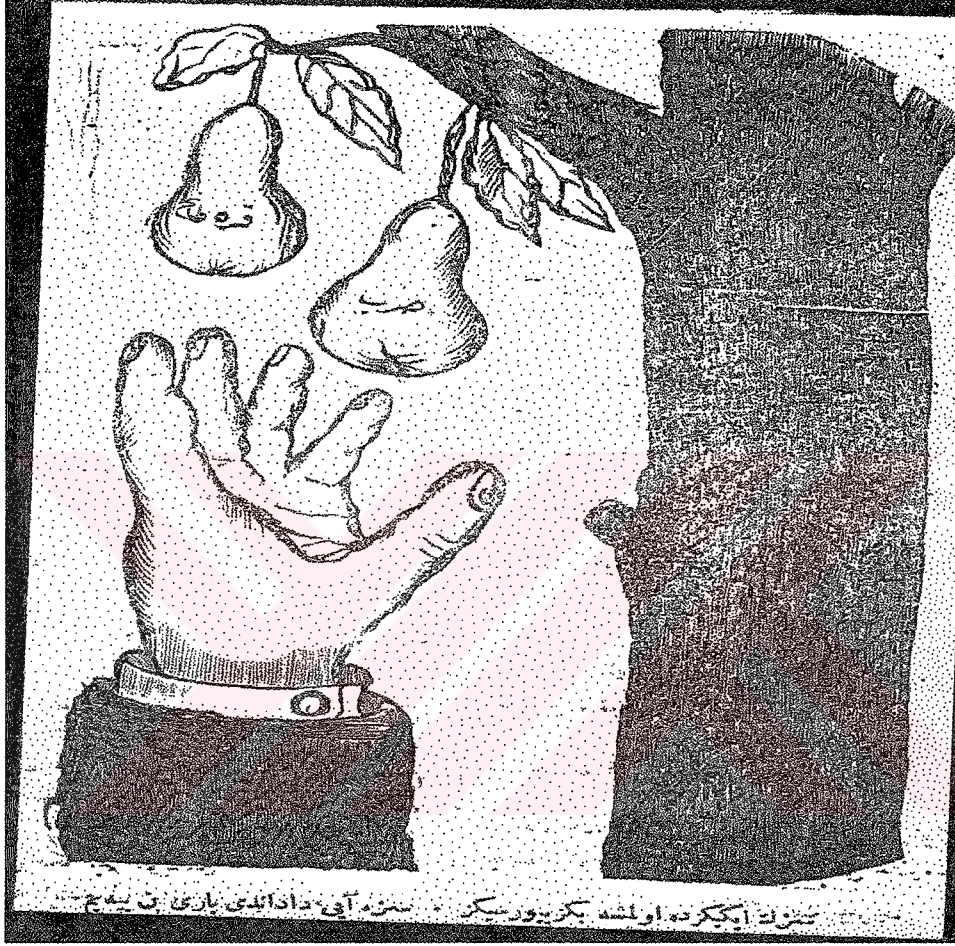
Ek B2.

Asakiri Şahanenin hıdmei kahra ve tedmirine uğrayan eşkıya komiteleri rüusemasından
bu def'a derdest edilen şaki Livu (Bibiratiç)'in resmidir.

Çaylak /27 Mart 1292/ S.20.

Ek B3.

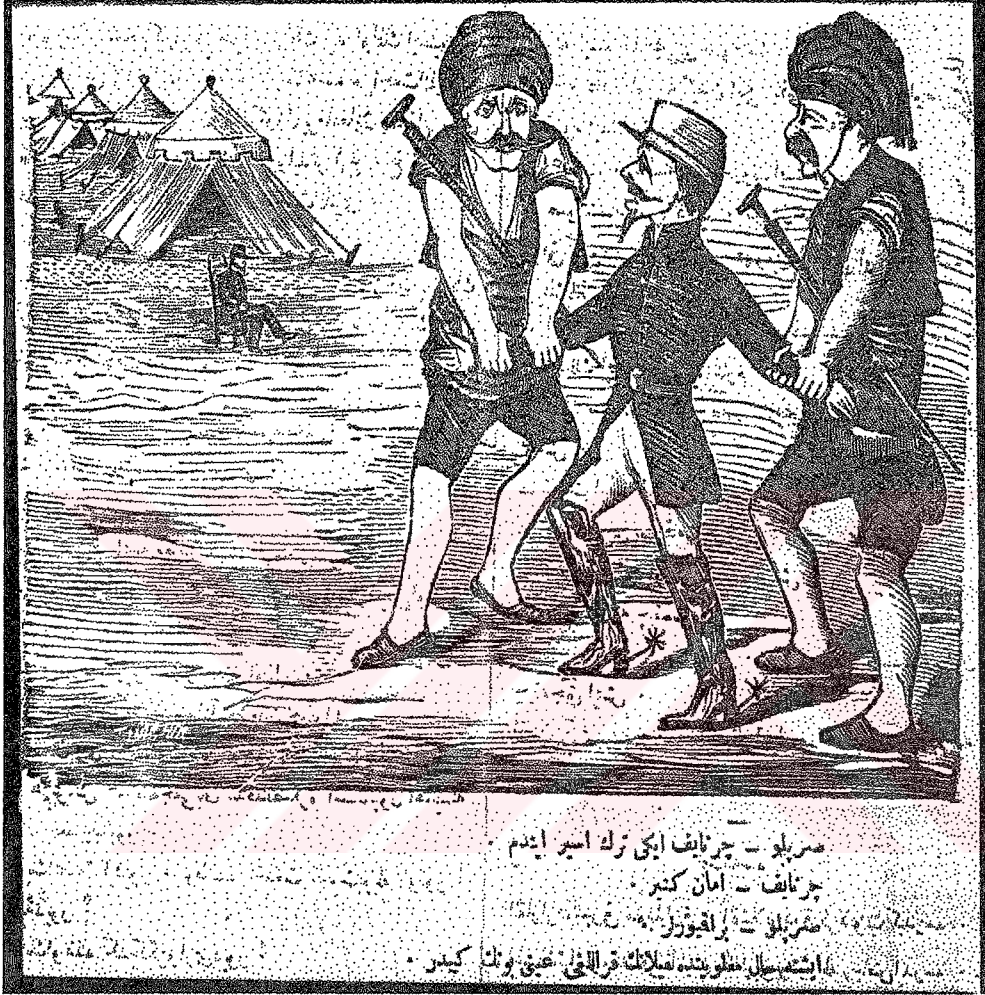
Sizin ikinizde olmuşa benziyorsunuz. Size ayı dadanmadan bari ben yiyeyim.

Çaylak /5 Temmuz 1292/ S.24.

Çaylak- Hayret insanıyet medeniyet için Sırbıya'ya gidip harp edecek kahramanlara bakın! Bu adamlar hayret insanıyet medeniyeti Sırbıya'ya getirirler ise artık doğrusu o medeniyet pek güzel bir medeniyet olacaktır.

Çaylak /9 Eylül 1292/ S.52.

Sırlı - Çarnayef iki Türk esir ettim

Çarnayef - Aman getir

Sırlı - Bırakıyorlar

İşte hali mağlubiyette Milan'ın krallığı aynı bunun gibidir.

(Çarnayef Rus asıllı Sırp komutanıdır.)

Çaylak /27 Eylül 1292/ S.60

Ek B6.

Milan-Çarnayef gördün mü yaptığı işi. Başıma bunun kodunda dünyayı göremiyorum.
(Milan Sırbistan kralıdır)

Çaylak /30Eylül 1292/ S.61.

Ek B7.

Zabit - Bu nöbette parola nedir?

Nefer - şimdilik soğuktan başka bir şey yok. Eğer İstanbul'dakiler bizim kıyafetimizde olsalar o kalmaz.

Çaylak /23 Teşrinievvel 1292/ S.69.

Ek B8.

Hokkabaz - Bakınız ne sihirdir ne keramet el çabukluğu marifet. Buna dokunmadığım halde işaretimle fırl fırl dönüyor.

- Ayının hokkabazlığı bu kadar güzel olabiliyor!

(Oturun adamın şapkasında "Sırp" eteğinde "muharebe- musalaha" yazıyor)

Çaylak /21 Teşrinievvel 1292/ S.67.

Ek B9.

Avrupalıların (tarafeynin hali sabıkında kalarak) arzu ettikleri sulh

Çaylak /4 Teşrinievvel 1292/ S.64.

Ek B10.

Çaylak - İşte bakın dizginler elimde nafiye yere sıçramayın sonra kamçılarım

(Arabanın üzerinde "şark meselesi", atların üzerinde sırayla "Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, Hersek" yazılıdır.)

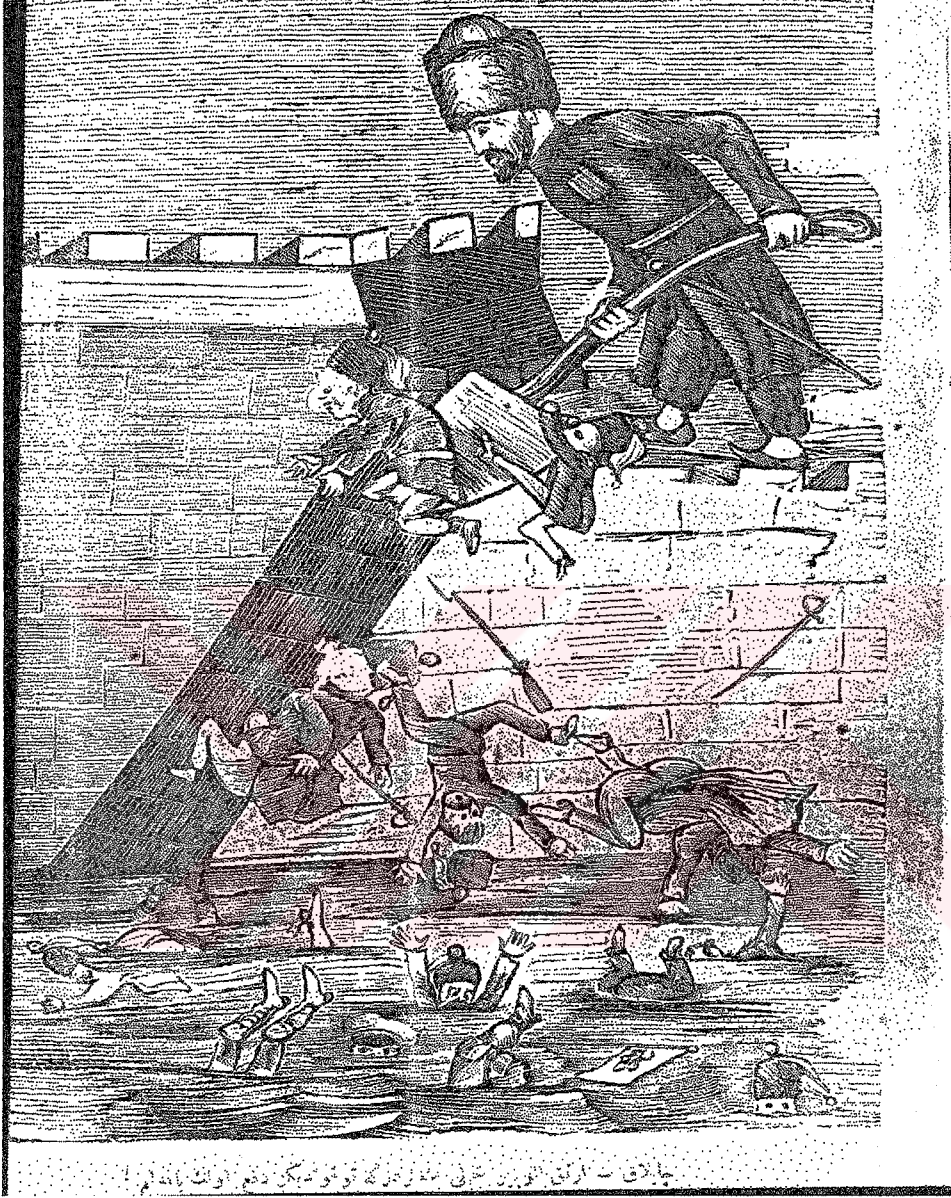
Çaylak /10 Şubat 1292/ S.115.

Ek B11.

Çaylak - Vay vay bu murdar ayı balıkları da hiçbir şeye yaramaz başlarını ezip atmalı!

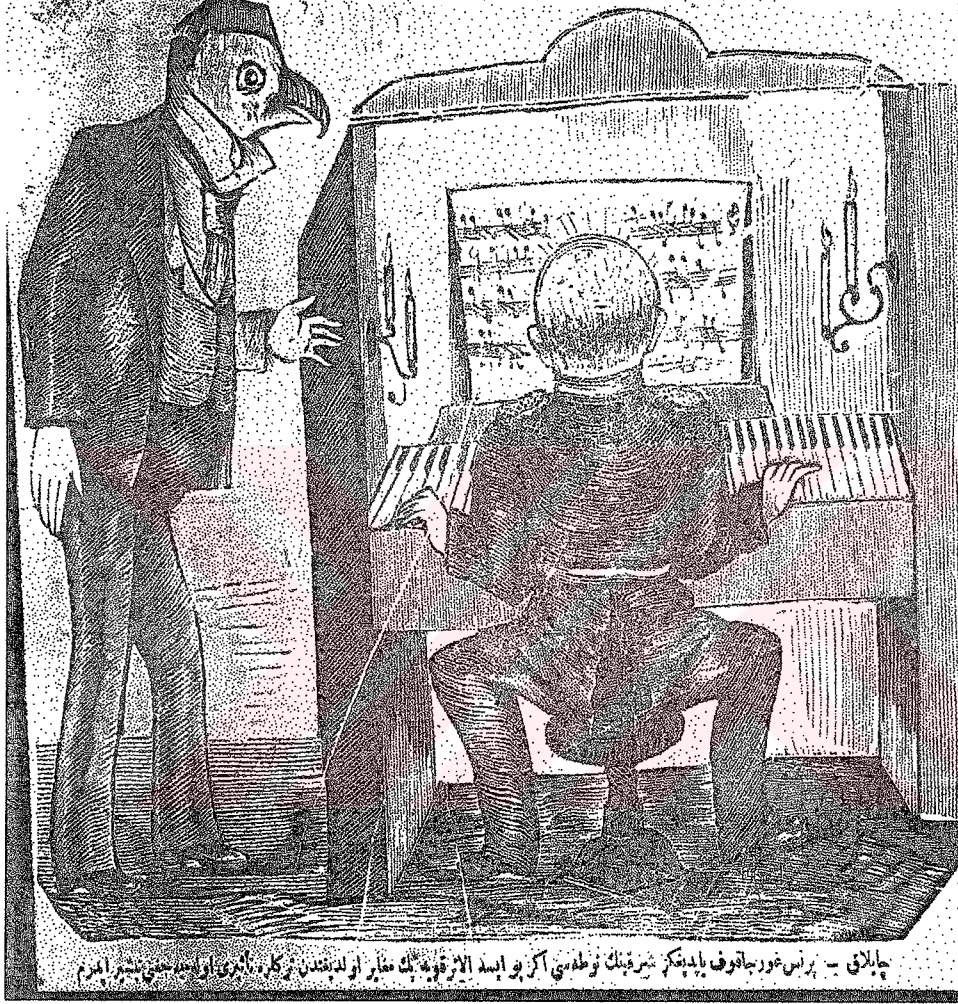
Çaylak /25 Nisan 1293/ S.147.

Çaylak - Artık oluyor hayli senelerdir ki kokundunuz def olun artık bakalım!

Çaylak /5 Mayıs 1293/ S.152.

Ek C1.

Çaylak - Prens Gorcakof yaptığınız şarkının notası eğer bu ise alaturkaya pek mugayir olduğundan Türklere tesir olamayacağını tebşir ederim.

Çaylak /16 Eylül 1292/ S.55.

Ek C2.

Ben 1260 de böyle inden çıkmışdımda etrafımı dört avcı almış idi galiba bu defa öyle olacak.

Çaylak /6 Teşrinisani 1292/ S.75.

Ek C3.

Cerrah - Efendi açınız nasırınızı keseceğim.
Efendi - Buyurun cesaret edipte kesebiliyorsan kes.

Çaylak /17 Kânunusani 1292/ S.105.

Ek D1.

Çaylak - Mösyö benim dediğim dereceye geldi. İçinde kasklı insanlar görüyorum. Ne yapacak isek yapalım. Tamamı vakittir.

Mösyö Canbol - Azıcık daha sabır lazım.

Çaylak /12 Temmuz 1292/ S.27.

Ek D2.

Doğrusu ya sulha güzel hizmet.

Çaylak /27 Teşrinisani 1292/ S.84.

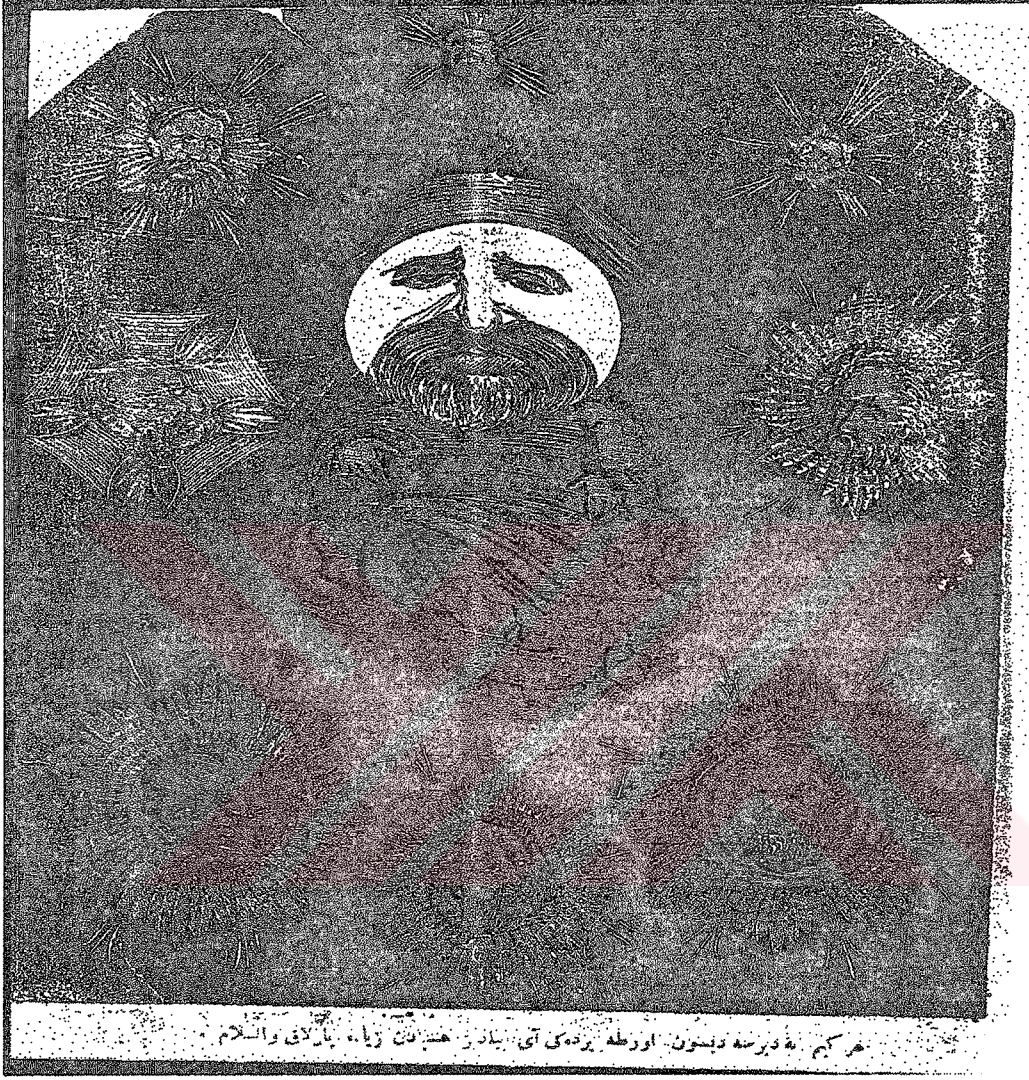

- Sen öbür taraftan ben bu taraftan üfleyip duruyoruz ama bacada bir kere esecek olursa
ikimizin de duman içinde kalacağımızı düşünmüyoruz.

Çaylak /2 Teşrinievvel 1292/ S.62.

Ek D4.

Her kim ne derse desin orta yerdeki ay-yıldız hepsinden parlak vesselam.

Çaylak /30 Kânunusani 1292/ S.108.

Ek E1.

Hayal /14 Haziran 1291/ S.161.

Ek E2.

Ayaklarını göstermek ayıp imiş de.

Çingiraklı Tatar /9 Mayıs 1289/ S.13.

- Pufunuzu acele ile ters giydiniz?

- Hayır! Şimdi moda değişip böyle giyilecekmış!...

Hayal /13 Kânunusani 1289/ S.24.

Ek E4.

Aman ya Rabbi! Bunlarda mı etek de istirahat arıyorlar?

Çingiraklı Tatar / 13 Haziran 1289/ S.23.

Ek E5.

Nafile bakma elimde şemsiye var yüzümü göremezsin.

Latife /22 Nisan 1291/ S.14.

Ek 6.

Yatak odasında

Sokakta

Çingiraklı Tatar /29 Mart 1289/ S.2.

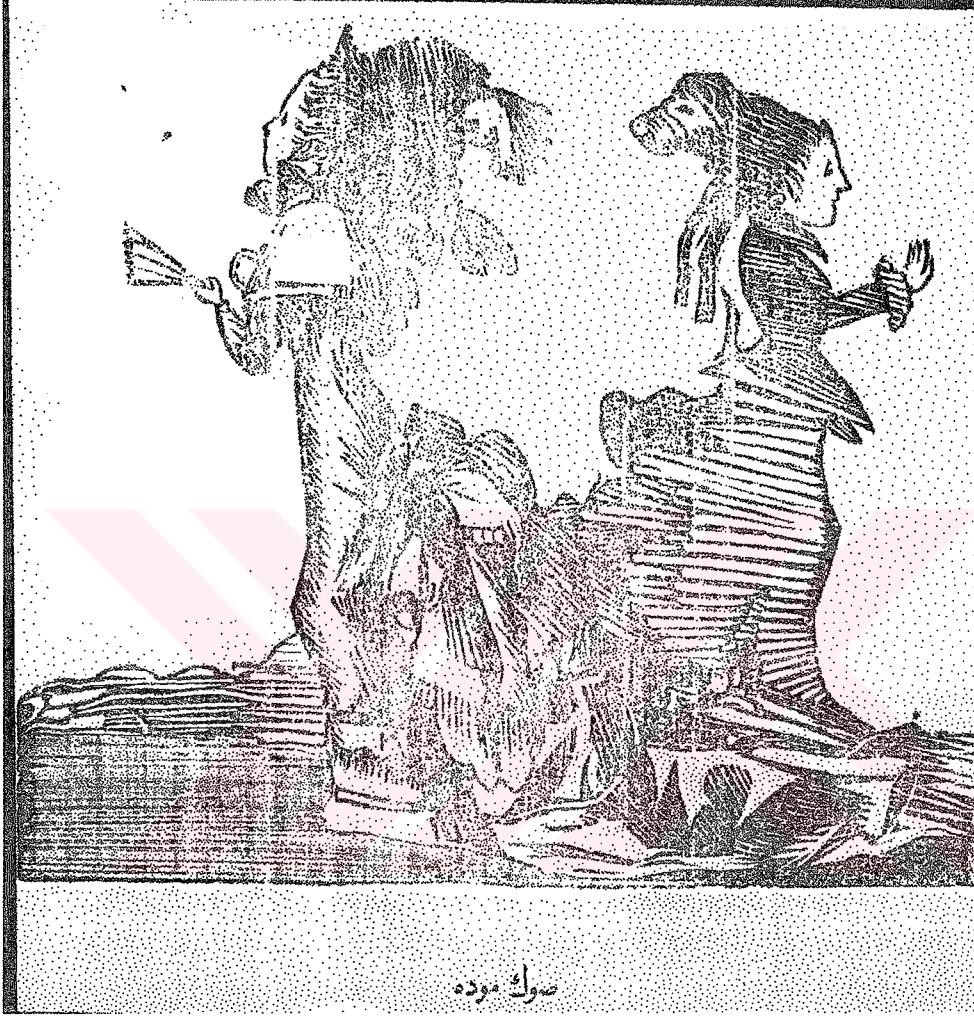
Ek E7.

Şu erkeklere birde fistanlarımızı taşıtalım da hadlerini bilsinler.

Latife /24 Nisan 1291/ S. 15.

Ek E8.

Son moda

Tiyatro /9 Nisan 1875/ S. 85.

Nisan ayının kızlara mahsus modası.

Ek E10.

İzmir de yeni moda üzere mösyölerin madamalarıyla beraber paskalya vizitelerine gitmeleri.

Hayal /5 Kâmunusani 1289/ No 22.

Ek E11.

- Efendim bizim bacı hanım cariyeiniz.....takdim ederim.

- Ne halt ettin?

- Yani prezente yaparım.....şıklık bu efendim!.....

Hayal /21 Kânunusani 1290/ S.130.

Ek E12.

- Kız bu nasıl kıyafet? Utanmıyor musun?

- Bu asrı terakkide sen utan kıyafetinden.

Hayal /5 Haziran 1291/ S. 157.

Ek E13.

Mahaza yüzü görünmesin içinmiş.....

Tiyatro /2 Nisan 1875/ S. 83.

- Hanımefendi daima böyle ferace ve yaşmakla kapalıyı gezersiniz?
- Evet madam. Bizde sizin gibi açık gezmek günah da.

Hayal /7 Kanuni evvel 1289/ S. 14.

Ek E15.

Hay Allah laikini versin Zifos! Müsavaatı hayal ederken korsenin darlığını niçin düşünmedin?

Hayal /23 Şubat 1289/ S. 35.

Ek E116.

Doktor Zifossun iddia eylediği müsavaatın delailinden olarak.....

Hayal /16 Şubat 1289/ S.34.

Doktor zifos böyle bir ordu teşkil ederse cihanı kabza-ı teshirine alacağında şüphemiz yoktur.

Hayal /22 Şubat 1289/ S. 35.

- Oğlan! Bunları niçin çıkardın?

- Ay Hacivat ne çare "zemanе sana uymaz ise uy zemanе sen" buyurulmuştur.

Hayal /18 Kânunuevvel 1290/ S. 129.

Ek E19.

Vah mösyö Mir vah!... Hey! Hey! Hey! .. şimdiden sonra halimiz neye varacak?...

Hayal /5 Kânunusani 1290/ S. 135.

- Buyurun efendim! Korkmayın efendim! Isırmaz efendim! Ama bilmezsiniz efendim!
Bu zeki hayvanın efendim tabaklarımızın temizlenmesine efendim ne kadar yardımı var
efendim!!!

Hayal /19 haziran 1291/ S.163.

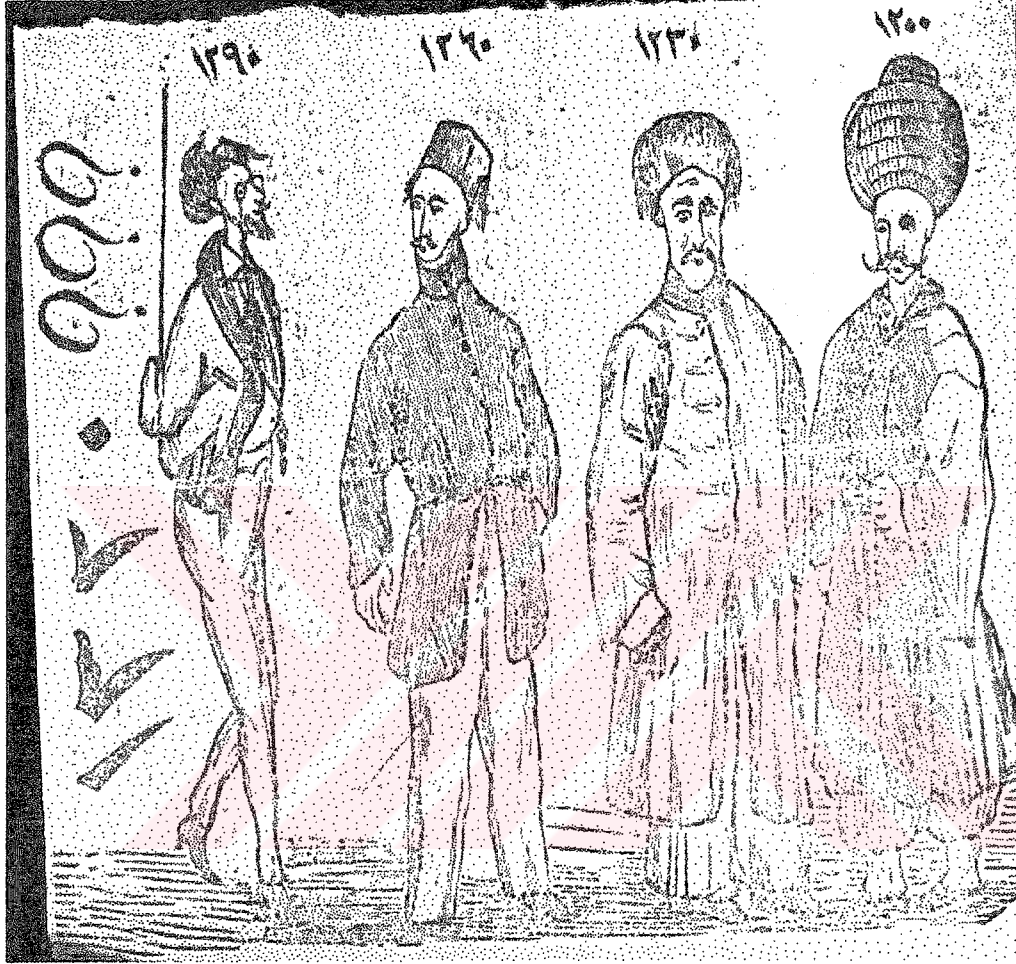
Ek E21.

Bu günkü moda hükmünce ceplerin böyle darda bulunması لازم gelir!!!

Tiyatro /13 Mayıs 1874/ S. 13.

Ek E22.

(Soldan sağa doğru tarihler) 1290 (1874), 1260 (1844), 1230 (1814), 1200 (1784)

(Soldan yukarıya doğru) 1320 (1903) ???

Hayal /9 Kânunusani 1289/ S. 23.

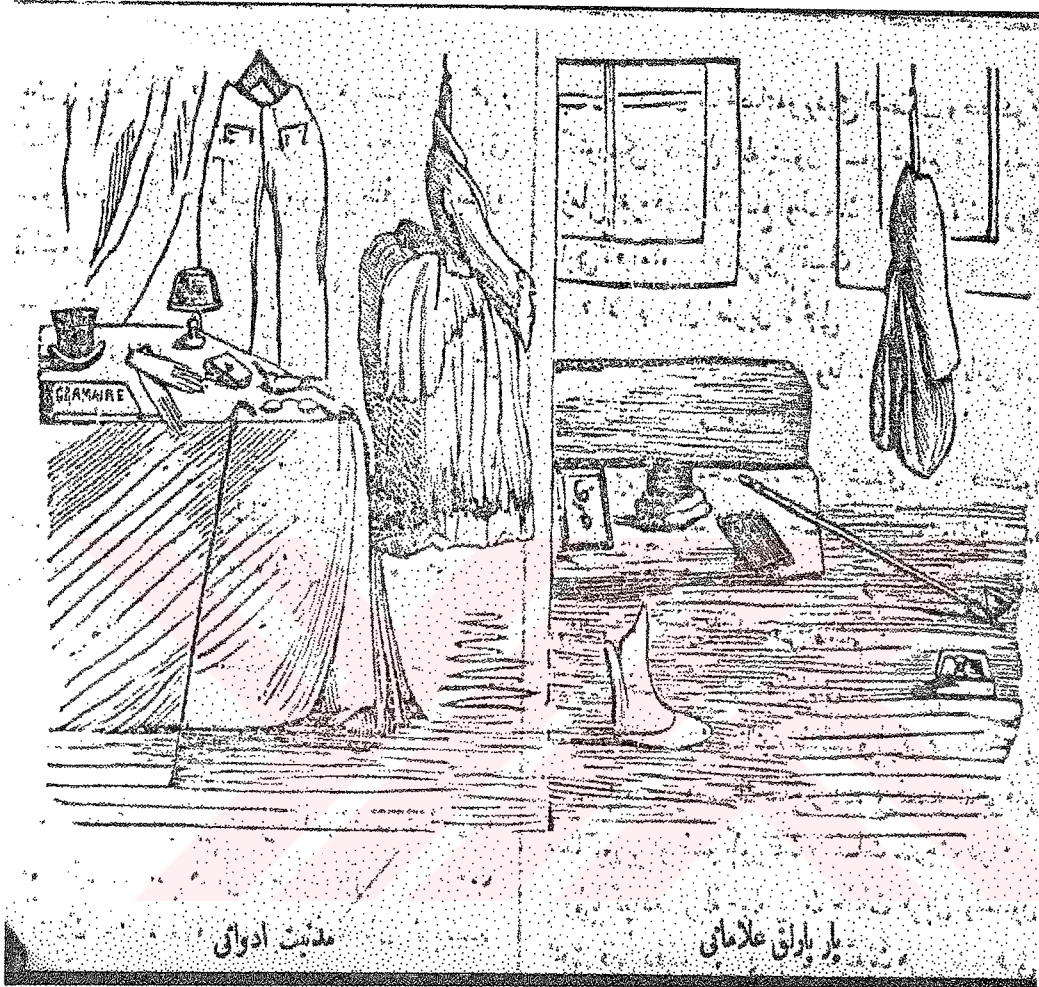

(Zamane ocukları)

-Hey gidi zamane hey!!! Bir vakit Őunlar bizim mŐŐsterimiz idi!

Hayal /18 Teşrinievvel 1291/ S. 215.

Ek F1.

Medeniyet Adavati.

Barbarlık Alameti.

Hayal /3 Ağustos 1290/ S.90.

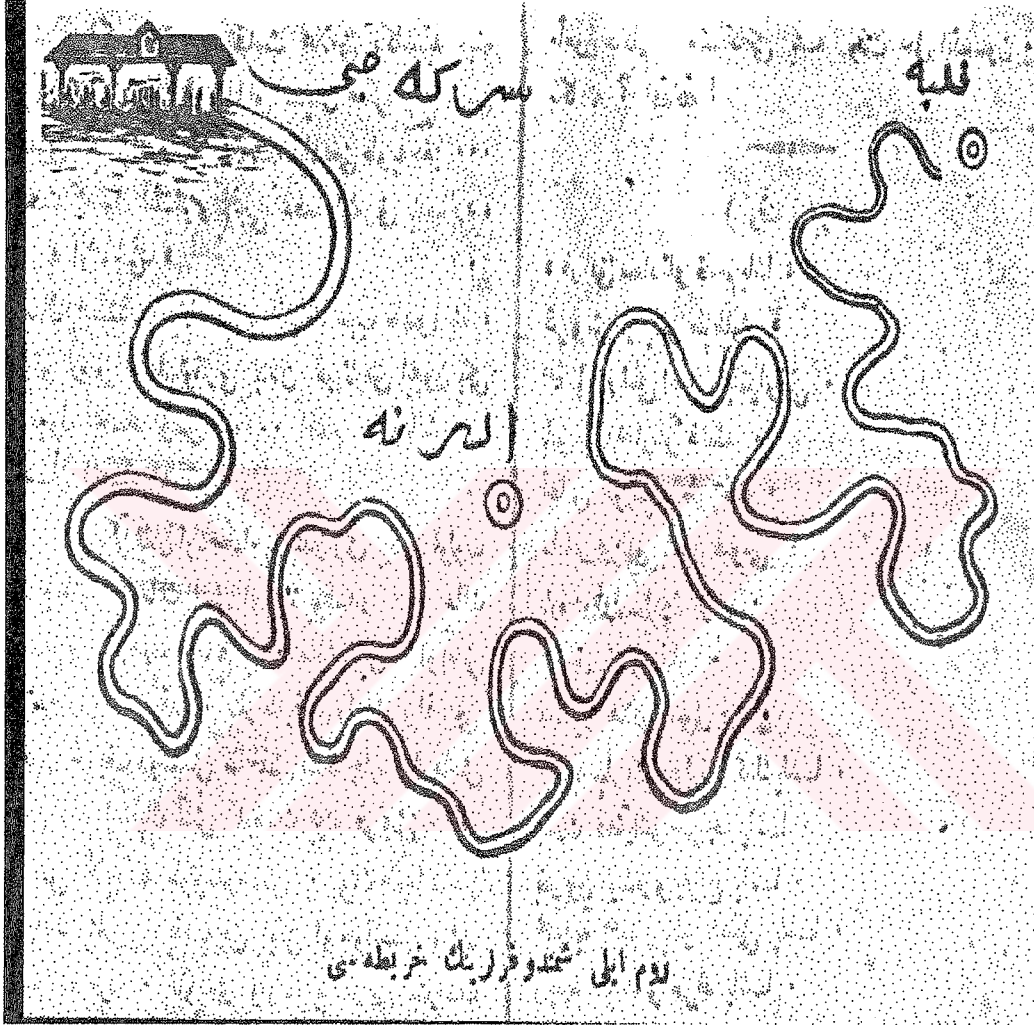
Ek F2.

Medeniyet arabasıyla terakki.

Hayal /26 Teşrinievvel 1290/ S.14.

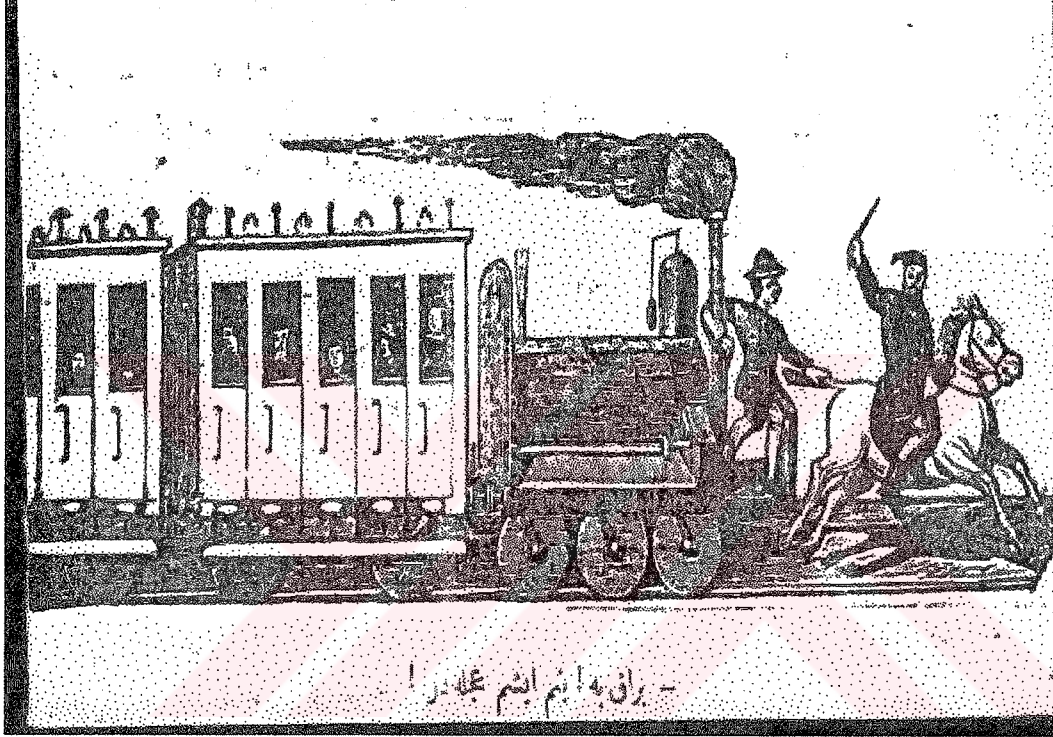
Ek F3.

Rumeli şimendiferlerinin (Trenlerinin) haritası.

Hayal /25 Ağustos 1291/ S.191.

Ek F4.

- Bırak be! Benim işim acele!

Çingiraklı Tatar /18 Nisan 1289/ S. 7.

Ek F5.

- Haydi bu sefer af ettim ama bir daha geçmeyiniz?

Hayal /15 Kânunusani 1290/ S.112.

Ek F6.

Ominibus ve tramvayları yokuşlardan suhuletle çıkarmak için Karagöz'ün keşf ettiği yeni bir usul.

Hayal /23 Haziran 1290/ S.90.

Ek G1.

Güya payitaht ile havalisi beyninde intikalatı kolaylaştırmak pek elzem imiş de.

Diyojen /13 Mayıs 1288 (1872)/ S. 121.

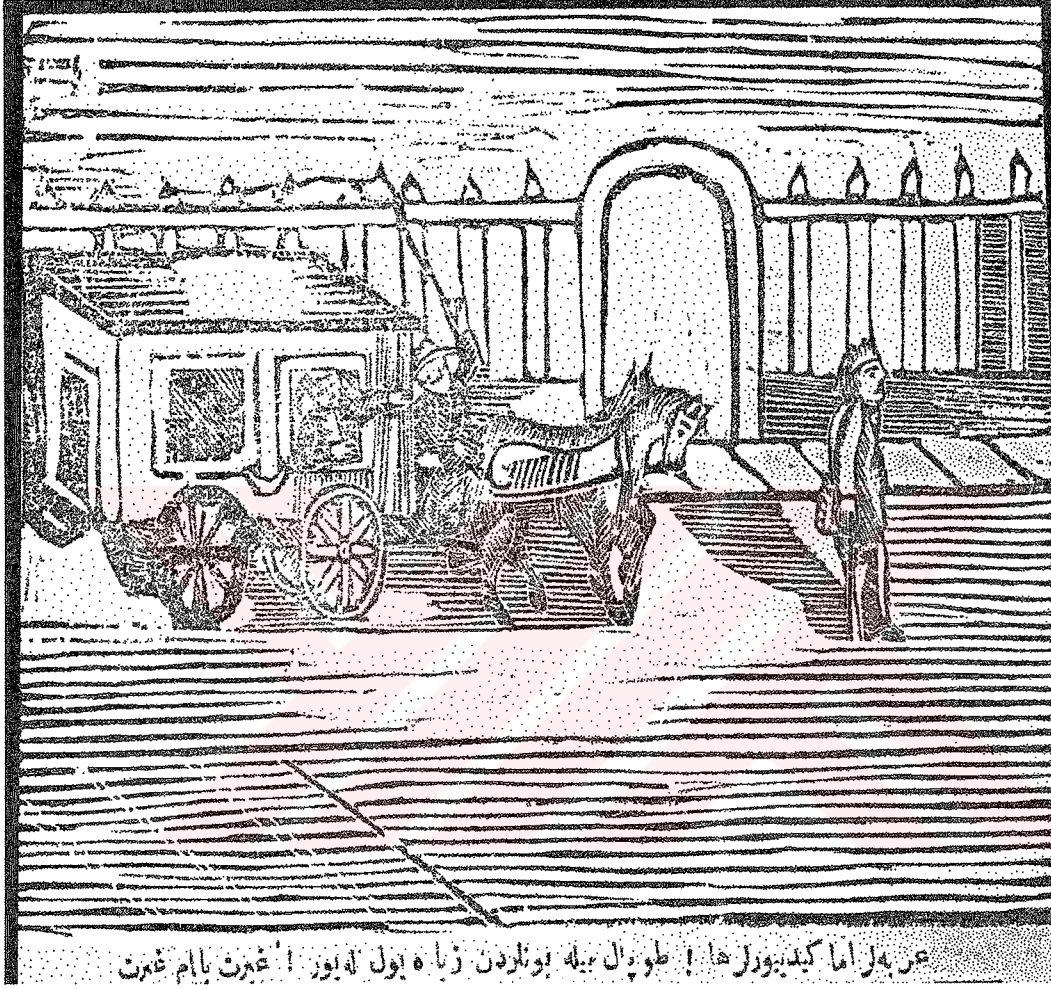
Ek G2.

Mahaza bir kaza çıkmasın için.....

Tiyatro /4 Nisan 1874/ S.2.

Ek G3.

Arabalar gidiyorlar ha! Topal bile bunlardan ziyade yol aliyor! Gayret babam gayret.

Latife /20 Mayıs 1291/ S.26.

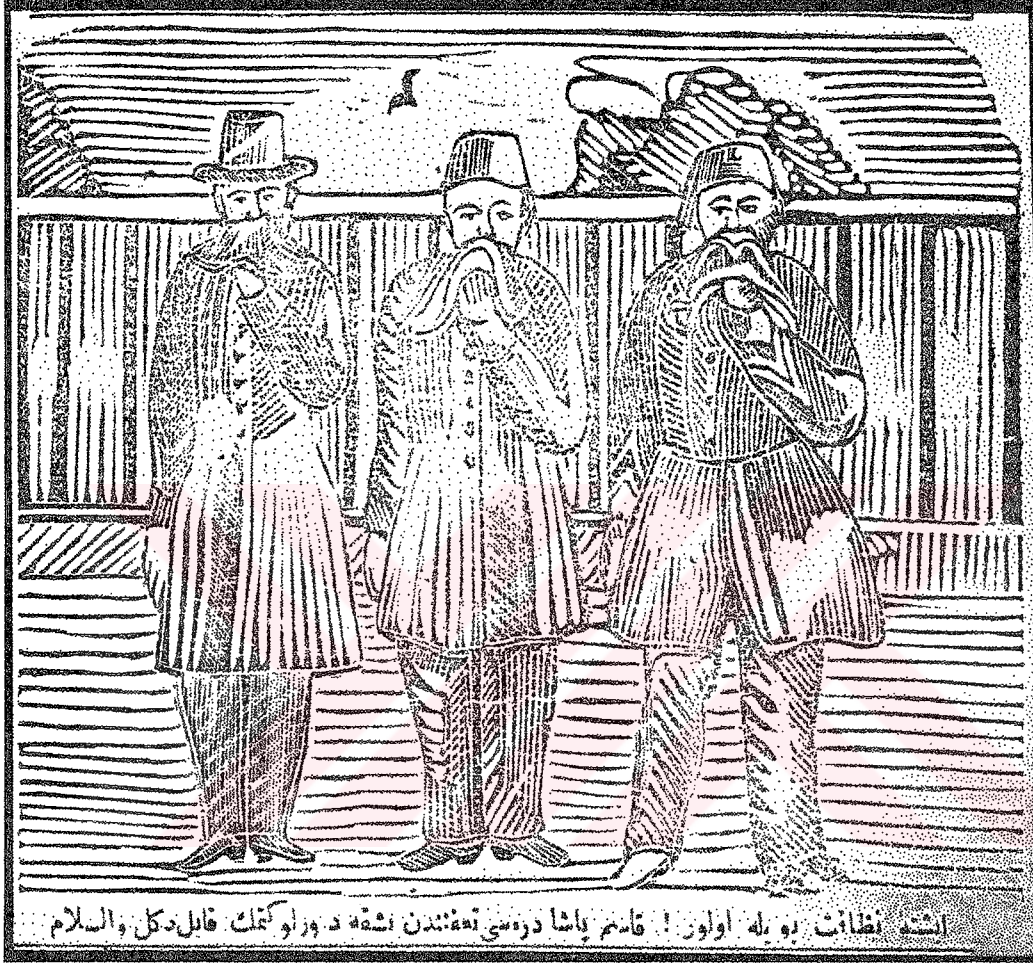
Ek G4.

Zavallılar arpa yüzüne hasret kaldıklarından nerede arpa kokusu alırlar ise oraya başlarını sokuyorlar!!!

Tiyatro /16 Mayıs 1874/ S. 14.

Ek G5.

İşte nezafet böyle olur! Kasımpaşa deresi taafününden (pis koku) başka türlü gitmek kabil değil vesselam.

Latife /22 Mayıs 1291/ S. 27.

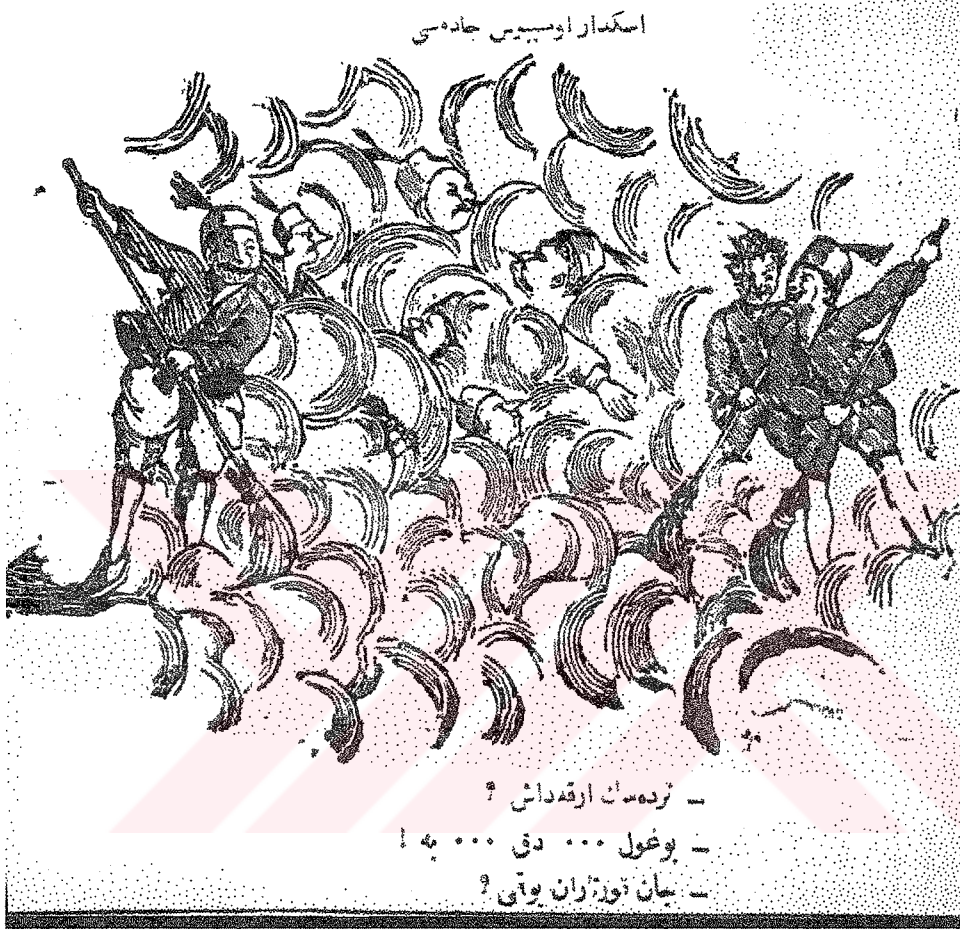
Ek G6.

Galatanın bazı caddelerinden geçenlere hekimler meclisi tarafından verilen telbiye.

Tiyatro /6 Mayıs 1874/ S. 11.

Üsküdar Ominibus caddesi.

- Neredesin arkadaş?

- Boğul..... duk.....be!

Ek G8.

Yazın boğaziçi yalılarında balık..... kışın Beyoğlu konaklarında.....

Hayal /16 Kanunisani 1289/ S. 25.

Ek G9.

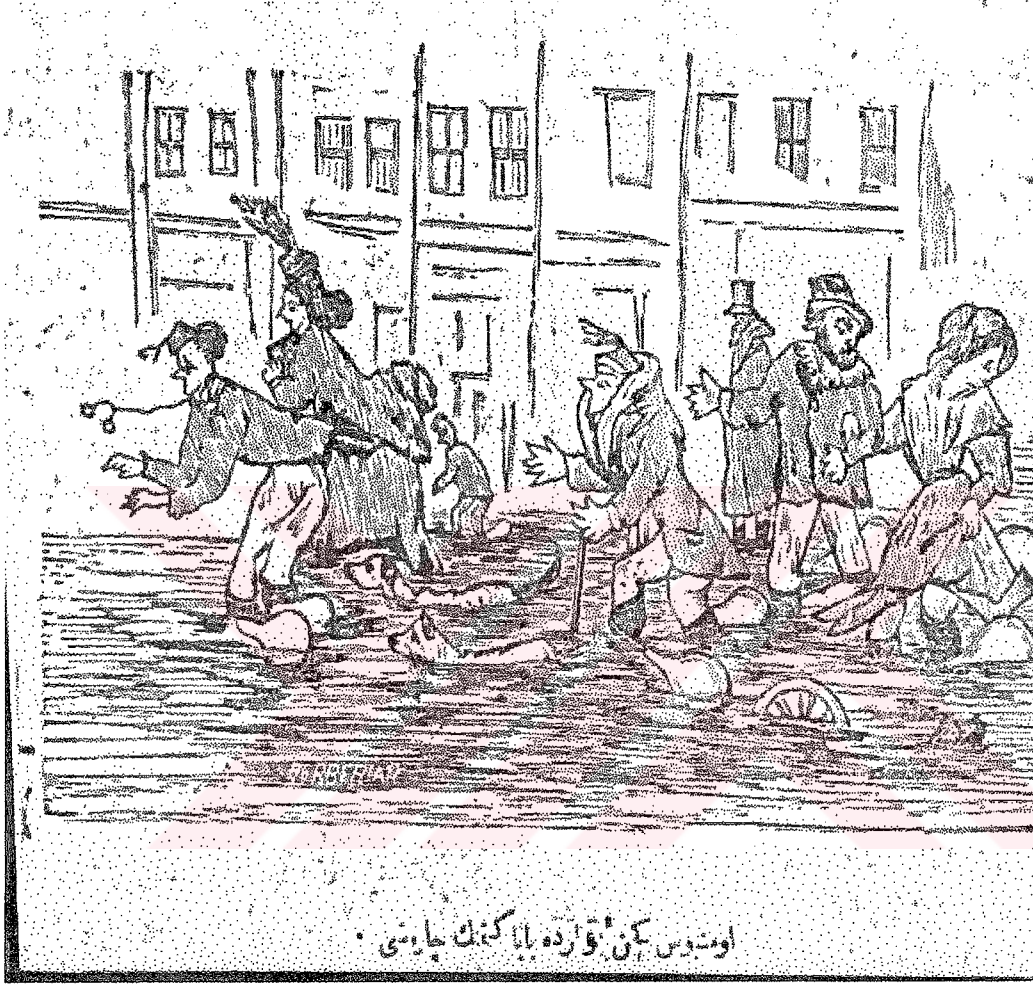

Karagöz efendi İstanbul sokaklarında temiz gezmek için bundan başka çare bulamaz!!!

Hayal /4 Kânumusani 1290/ S. 134.

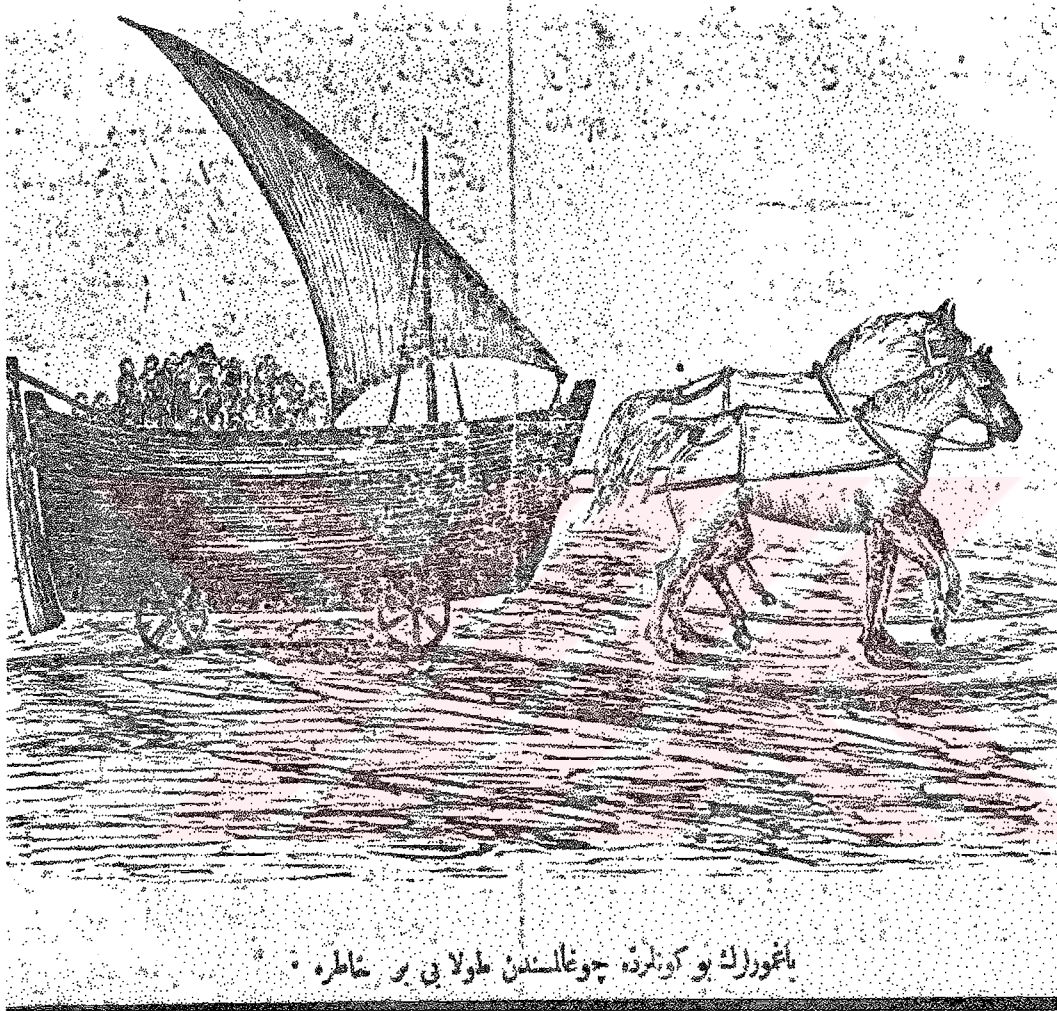
Ek G10.

Ominibus geçen burada yaya gitmenin çaresi.

Hayal /27 Kânunusani 1289/ S. 19.

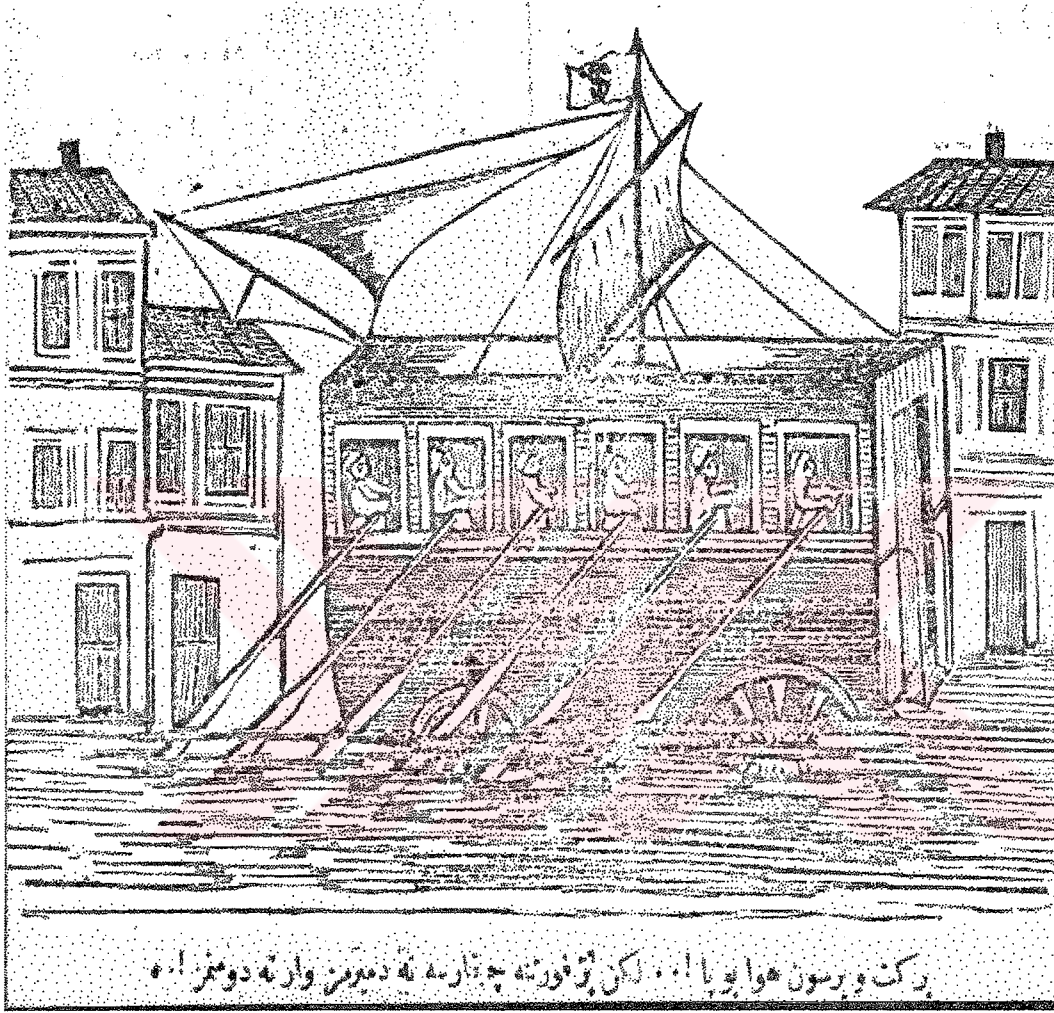
Ek G11.

Yağmurların bu günlerde çoğalmasından dolayı bir hatıra...

Hayal /30 Ağustos 1291/ S. 194.

Ek G12.

Bereket versin hava pupa!....Lakin bir fırtına çıkarsa ne demirimiz var ne dümenimiz!..

Hayal /23 Kânunusani 1289/ S. 27.

Ek G13.

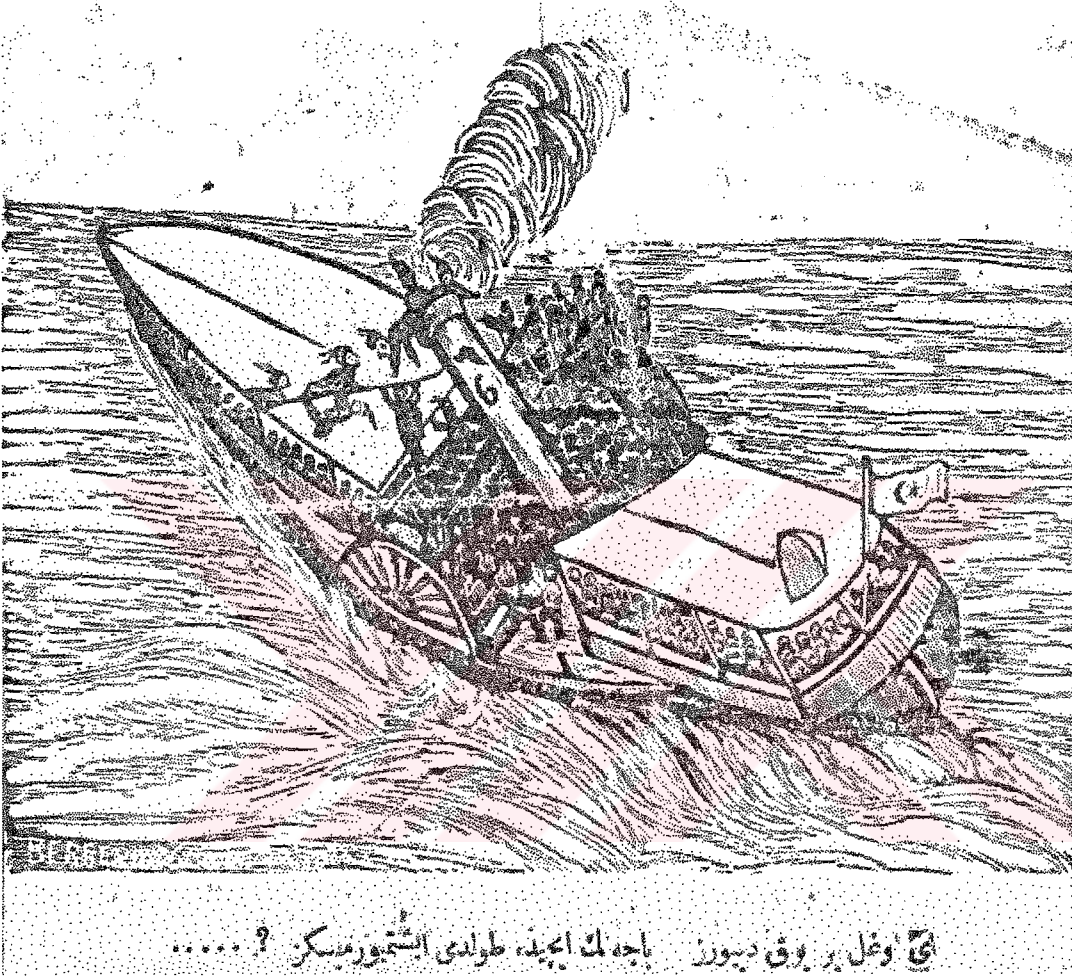

-Kayıkçı ! Kayık kayık!

-Ne bağıryorsun be! Yetişebilirsen yetişte çigne.

Çıngıraklı Tatar /25 Nisan 1289/ S. 9.

Ek G14.

Ay oğul yer yok diyoruz. Bacanın içi de doldu işitmiyormusunuz?.....

Hayal /2 Kâmunusani 1289/ S. 21.

Vapuru denk etmek için insanları bir öteye bir beriye sürmeğe ne hacet. Kaptan
davlumbaz üzerinde eline canbaz terazisini alınca iş bitiriktir.

Ek G16.

Coğrafyaya inanırsınız ya? İşte galata İstanbul'a köprü vasıtasıyla kesbi-ittisal edermiş!

Çingiraklı Tatar /4 Nisan 1289/ S. 3.

Ne o beğenmedin ha? O buraya elli milyon lira masraf la geliyor. Hem içinde beş kuruşluk sülük var...

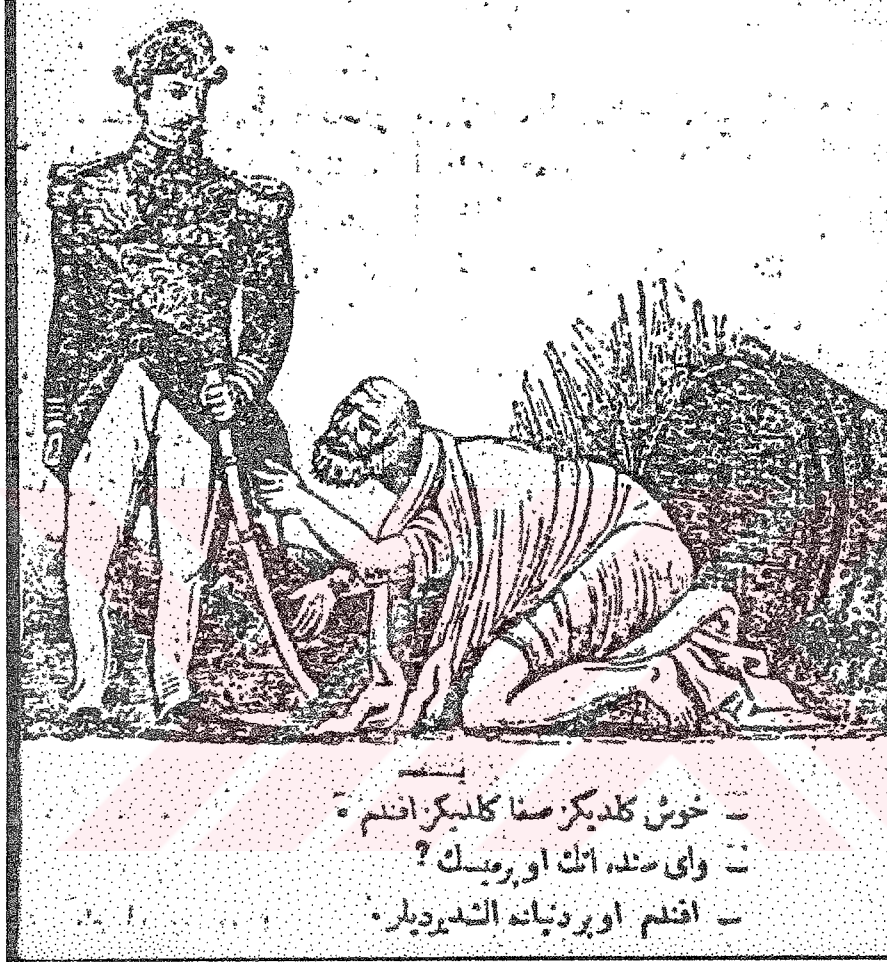

Ek H1.

Şu acayip mahlukun ne olduğunu bilene Diyojen'in ilk nüshasından bu nüshaya kadar olan numroları meccanen verilecektir.

Diyojen /29 Teşrinisani 1287/ S. 74.

- Hoş geldiniz safa geldiniz efendim.
- Vay sende etek öper miydin?
- Efendim öbür dünyada alıştırıldılar.

Çıngıraklı Tatar /9 haziran 1289/ S. 23.

Ek H3.

- Nedir bu hal Karagöz?
- Kanun dairesinde serbesti Hacivat !

Hayal /8 Şubat 1292/ S. 319.

- Canım bu gazetelerin üzerindeki demir çember nedir?
- Çemberlerin sureti mazbuta ve müstahkemedede yapılmasını siz ihtar etmedinizmi?

Hayal /14 Eylül 1290/ S. 103.

Beş kişi bir para verip bir mecmua alıp okuyoruz da daha pul parası vermek güçlerine geliyormuş!

Latife /26 Nisan 1291/ S. 16.

- Çingir çingir ben geldim

.....

Çingiraklı Tatar /24 Mart 1289/ S. 1.

Ek H7.

- Oşt be! Lakin bu sıcakta bunlarda koktu kaldı. Bundan başkade müşteri yok! Bununda parası yok.

Hayal /27 Temmuz 1290/ S. 88.

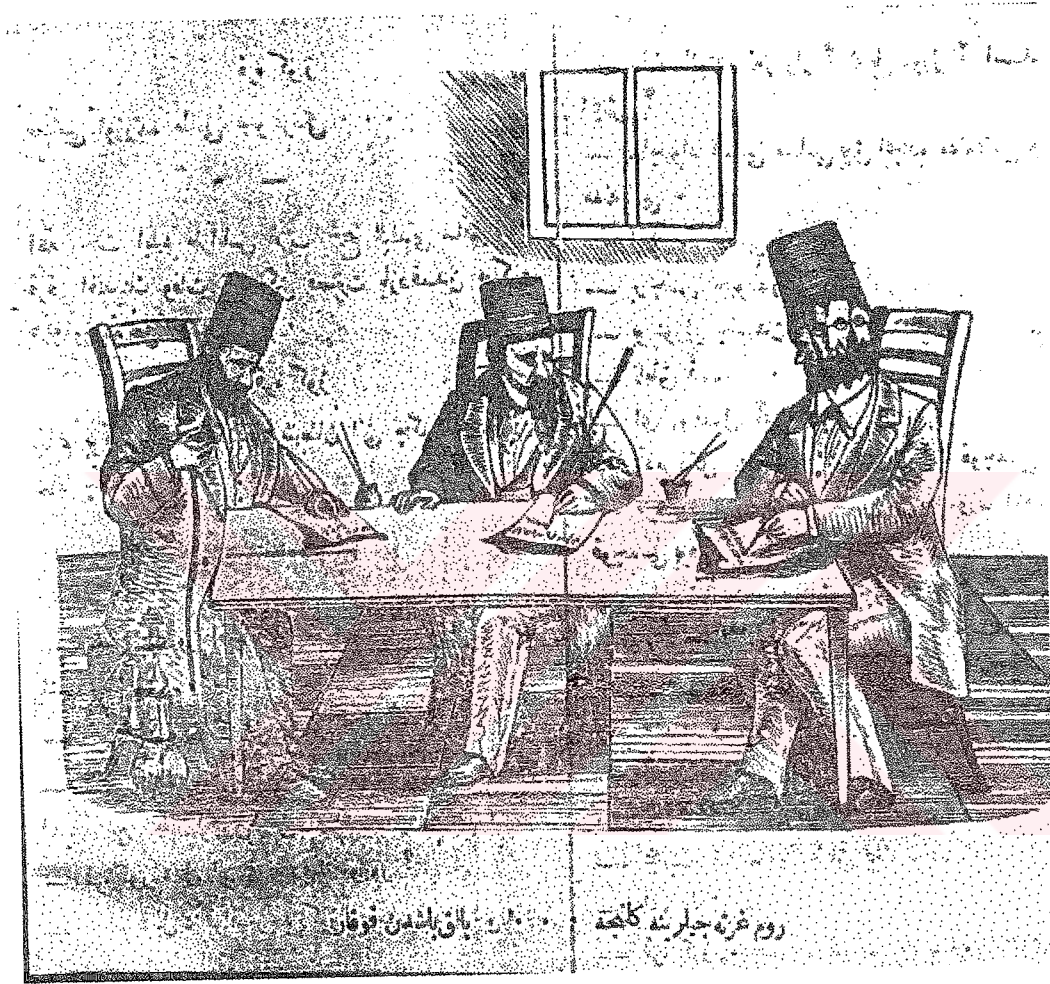
- Yahu ben bakkal değilim iki okka Hayal'i ne yapacağım? Bana kırk paralık bir adet ver..
- Efendim bu böyle her vakit olmaz şimdi yok ucuz okkası kuruş babam.

- İşte efendim bakınız meşhur Bordiyanu Efendinin kendisinden meşhur olan La Turki gazetesi işte budur.
- A!!! Bu halde iken bunu hala ellerine alıp da okuyanlar var mı?

Hayal /28 haziran 1291/ S.168.

Ek H10.

Rum gazetecilerine gelince.... balık baştan kokar.

Hayal /14 Kânunuevvel 1290/ S. 128.

Alkazar

Şimdiki zamanda en sersem balıklar bunlar.....Hemen ağa tutuluyorlar.

Tiyatro /30 Eylül 1874/ S. 53.

Alafranga matmazeller ile gezmek isteyenler bundan sonra cambazlık da öğrenmeğe mecbur olacaklar!!!

- Boynuz ha! Kaça aldın?
- Yadigardır. Nişanlım verdi.
- Şimdiden mi başlamış? Fakat bunun yeri burası mıdır ya?

Çingiraklı Tatar /19 Mayıs 1289/ S. 16.

Ek İ4.

-İzdivaçtan evvel.....

İzdivaçtan altı ay sonra.

Çingiraklı Tatar /14 Nisan 1289/ S. 6.

Çocuktan al haberi.

- Nene nene hani sen birine beni taciz ediyorsun demek ayıptır derdin , şimdi besleme niçin babama of taciz ediyorsun dedi ya.

Çingiraklı Tatar /21 Nisan 1289/ S. 8.

Çocuktan al haberi.

- Allah'a ısmarladık efendim! Mademki tesdia (baş ağırma) müsaade buyurursun bazı bazı taciz ederim.
- Estağfurullah efendim! Niçin taciz edeceksiniz? Hiç taciz etmezsiniz.
- Nene nene! Ya sen geçen gün taciz etti demedin mi ya?
- Vay yalancı!.. bak bak nene Kostaki yine yalan söyledi.. ulan geçen gün nenem yalnız taciz eder mi dedi? Hem terbiyesiz Derhim taciz ederdiyidi...!!

Çingiraklı Tatar /28 Nisan 1289/ S. 10.

- A canım sen kendin bir kere yüzüne bak da söyle! İnsaf isterim! Ben seni candan sevmeyecek olsam şu suratla bir dakika bile seni çekebilir miyim?

Hayal /10 Haziran 1291/ S. 159.

Ek İ8.

Duyduk !.. Ananı görmeye gelmişsin ama şimdi olmaz dedik. Babamla doğuşuyorlar....
anlatabildik mi?

Hayal /1 temmuz 1291/ S. 169.

Ben ise hocanın sesini uyuyanların horlamalarından işitemiyorum zan ediyordum
meğerse kendide uyuyormuş....

Madam Şiliman - Altınları Devleti Âliyeye, bunları Yunana vaat etmişsin. Şunları da Amerika elçisine vaat edeceğim diyorsun ama bize ne kalacak?

Mösyö Şiliman - Hepsi!!!

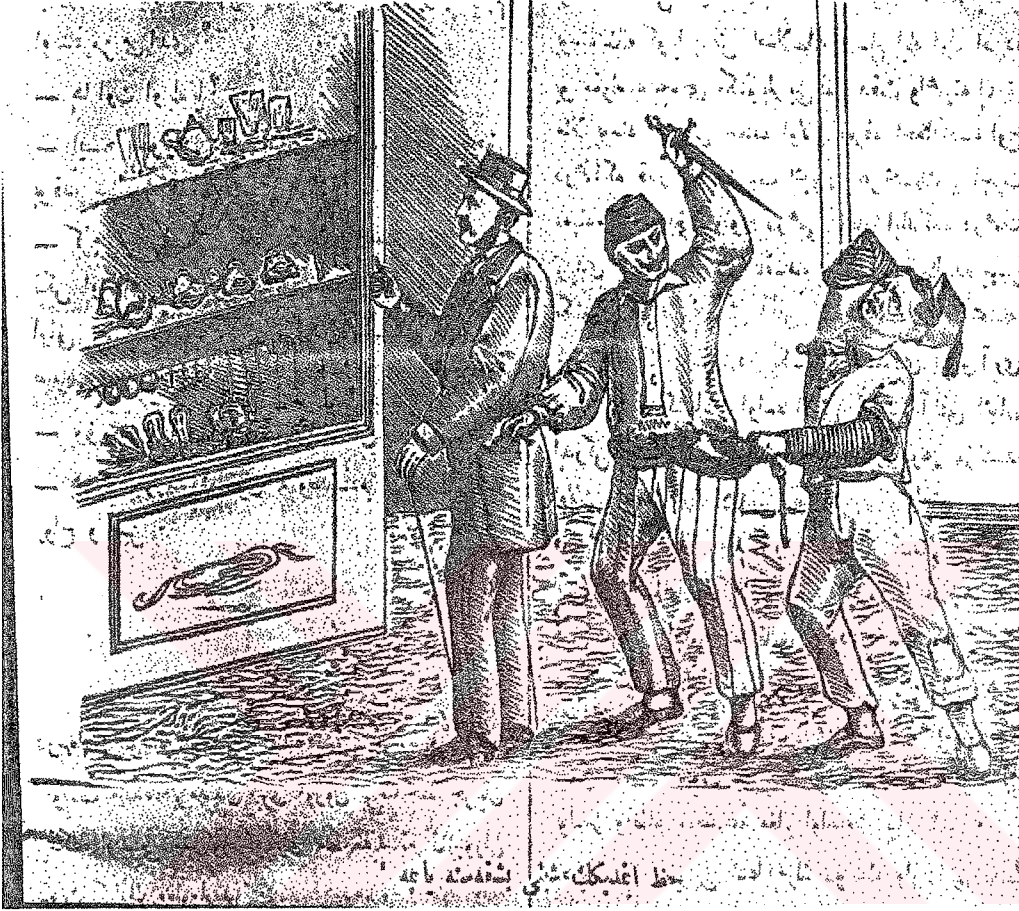
Hayal /28 Ağustos 1290/ S. 97.

(Kasımpaşa Deresinde)

- İşte öyle çelebi ! buraya kadar yirmi para. Öbür başa gideceksen kırk para... yoksa in sonra nezağ istemem.

Ek İ13.

Haz etmediğin Őeyi başkasına yapma.

Hayal /30 Teşrinisani 1290/ S. 124.

Bakın kızlar. Bir sözüm var. Beni dinleyin. Dikkat eyleyin. Kendi menfaatımadır. Çokça bağırın

Hayal /31 Ağustos 1290/ S. 95.

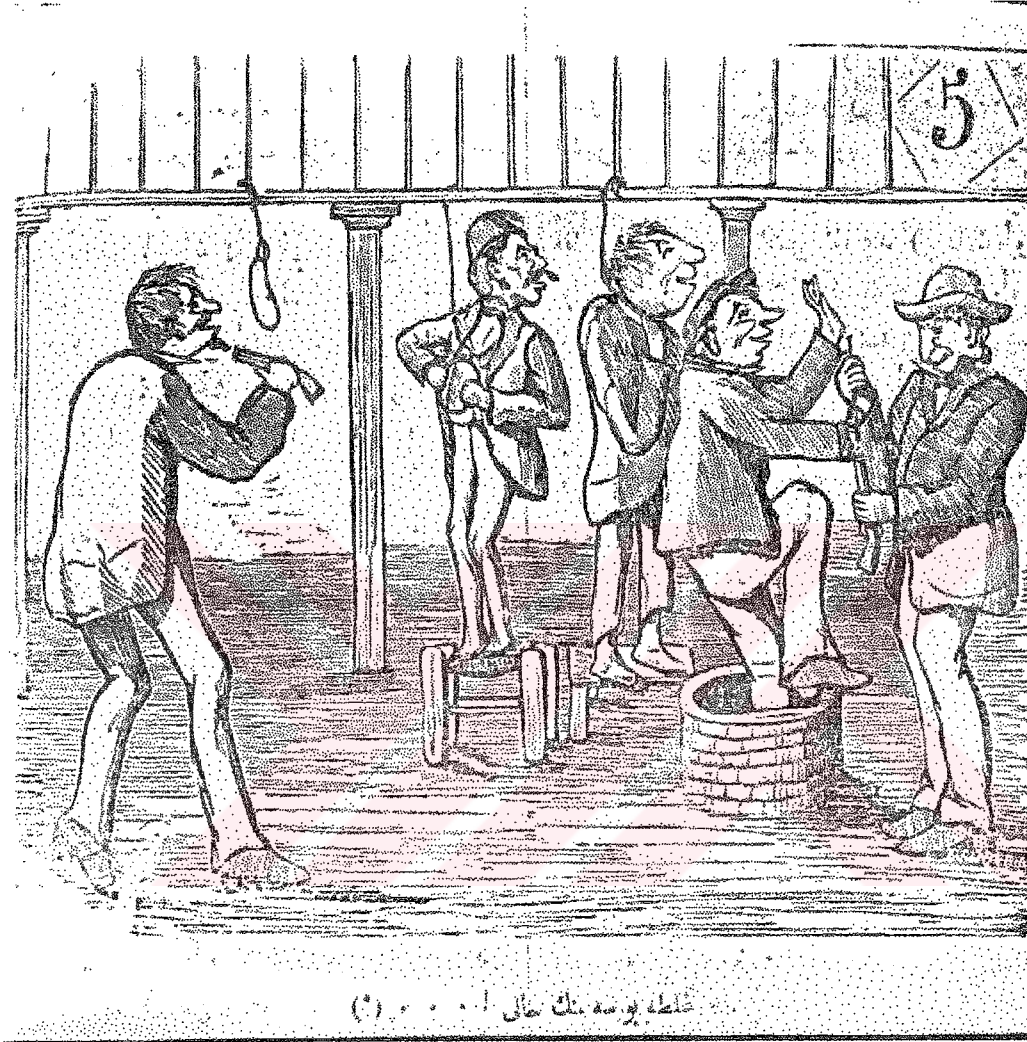
Ek İ15.

Doldurabilene aşk olsun !!!

Hayal /18 Eylül 1292/ S.304.

Ek İ16.

Galata Borsasının hali !...

Hayal /15 Haziran 1290/ S. 76.

Ek 117.

- Nedir bunlar muharebe resmimi ?

Çaylak - Hayır Lira resmi

- Lira nedir.

Çaylak - Canım hattı kaime çıkmadan evvel yok mu idi.

- Ben kaime çıkmadan evvel de görmedim.

Hayal /1 Kânunusani 1292/ S. 98.

ÖZGEÇMİŞ

İsmail Gündoğdu 1967 yılında Trabzon'da doğdu. İlk öğrenimini Sapanca'da orta öğrenimini Adapazarı'nda bitirdi. Yüksek öğrenimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde 1995 yılında tamamladı. Halen Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde Araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. Evlidir.

